

Dankzij de dijken

De bedijkinggeschiedenis en de inname van de Westelijke Kustvlakte van Vlaanderen

---

Johan Termote

Sleutelwoorden: bedijking, bewoningsgeschiedenis, Vlaanderen, Westelijke Kustvlakte

1. Inleiding

Dit artikel stelt de resultaten voor van het vernieuwd historisch-topografisch onderzoek betreffende de vroegmiddeleeuwse bedijking en inname van de Westelijke Kustvlakte.

Omtrent deze problematiek is reeds heel wat onderzoek verricht. Vanaf eind jaren '50 poogden de historici de gegevens af te stemmen op het geologisch cycloïde van de zgn. Duinkerke-transgressiefasen. Dit alles leidde tot een goed afgebakend driefasig beeld van de inname en de occupatie van de kustvlakte met de termen Oud-, Midden- en Nieuwland¹. Deze visie bleek onhoudbaar. Nieuwe onderzoeksresultaten, eerst – en opnieuw – vanuit geologische hoek, iets later vanuit historisch/archeologische hoek ondermijnde geleidelijk dit strakke scenario². De kapstok van de Duinkerke-fasen bleken niet langer bruikbaar nu de geologische evolutie een eerder continue beeld geeft van een meer geleidelijke opvulling

---

¹ J. AMERYCKX & A. VERHULST, Enkele historisch-geografische problemen in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte. Een colloquium van bodemkundigen en historici, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks 12, p.1-24 1958; A. VERHULST, Historische geografie van de Vlaamse Kustvlakte tot omstreeks 1200, *Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden* 14/1, 1959, p.13-16; R. BOTERBERGE, Het overstromingsgebied van de IJzer in de Middeleeuwen, *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XVI, 1962, p.77-142; M. RYCKAERT, Resultaten van het historisch-geografisch onderzoek in de Belgische kustvlakte in: A. VERHULST & M.K.E. GOTTSCHALK, *Transgressies en occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België*, Gent, 1980, p. 75-92; B. AUGUSTIJN, *Zeespiegelrijzing, transgressiefasen en stormvloeden in Maritiem Vlaanderen tot het eind van de XVI^{de} eeuw: een landschappelijk, ecologische en klimatologische studie in historisch perspectief*, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchieven van de Provinciën, *Studia* 37, Brussel, 1992; A. VERHULST, *Landschap en landbouw in Middeleeuws Vlaanderen*, Gent, 1995, p. 26-27.

² Deze nieuwe inzichten zijn ondermeer reeds verwerkt in de recente publicaties omtrent de historische geografie van de Zwinstreek (W. WINTEIN, *Historische geografie van de Zwinstreek. Een stand van zaken*, *Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen*, 29, 2001, p. 9 – 54), de Middenkust (D. TYS, *De inrichting van een getijdenlandschap. De problematiek van de vroegmiddeleeuwse nederzettingsstructuur en de aanwezigheid van terpen in de kustvlakte: het voorbeeld van Leffinge (gemeente Middelkerke, prov. West-Vlaanderen)*, *Archeologie in Vlaanderen*, VIII, 2001-2002, p.257-279) en de Westkust (J. TERMOTE, *Strijd tegen het water. Bewoningsgeschiedenis van de prehistorie tot de Nieuwste Tijden* in: N. DE ROO & K. HINDRYCKX (red.), *De IJzer. Beeld van een stroom*, Tielt, 1995, p.31-49).

waarin zowel de landschapvormende processen³ als ook klimatologische aspecten een rol speelden. De mens speelde hier schoorvoetend op in, aangezet door de steeds toenemend economisch waarde van het gebied.

De nieuwe bevindingen tonen het volgende beeld: tussen 2000 à 3000 jaar geleden valt de veengroei in de kustvlakte stil. Aan de basis van deze omslag ligt mogelijk een klimaatsverandering in de periode van de overgang van de Brons- naar de IJzertijd, waarbij een vochtiger en kouder periode aanzet, die dan mogelijk met een intensere ontbossing gepaard ging. De verhoogde watertoevoer vanuit het hinterland leidde tot het uitschuren van de bestaande geulen en een verhoogde getijdenwerking, waardoor de zee opnieuw impact kreeg op de kustvlakte. De ontwatering van het veen leidde vervolgens tot een verdere inklinking van deze laatste wat op zijn beurt tot een diepere insnijding van de geulen en vervolgens tot een uitbreiding van het geulenstelsel leidde. Pas na de 6de eeuw startte de geleidelijke laterale opbouw van de kustvlakte, die aanvankelijk vrij rustig verliep. Op deze wijze kwam het zo kenmerkende kleipakket van de Polder tot stand.

Ook betreffende het duingebied zijn nieuwe gegevens voorhanden, al dient gezegd dat deze nog beperkt zijn in tijd en ruimte⁴: in tegenstelling tot de kustvlakte, waar het landschap zich als het ware geleidelijk opbouwt, vormt het duingebied een dynamisch systeem, gevat in een cyclus van erosie en opbouw.

De beschermende duingordel, die het veengebied afsloot, bestond uit een systeem van parallelle strandwallen, waarvan nu nog enkele restanten, de zgn. Oude Duinen, bewaard blijven in het gebied ten westen van de monding van de Avekapellegeul o.m. onder de duinen van Adinkerke-Ghyvelde en De Panne en in het aansluitende poldergebied. De blinde vlek blijft het duingebied ten oosten van de monding van deze geul. Mogelijk bleven ook hier restanten van de Oude Duinen bewaard, maar wegens gebrek aan onderzoek bezitten we hieromtrent nauwelijks gegevens. De snelheid waarmee het duingebied zich hier in de vroege middeleeuwen opbouwt, vormt echter een aanwijzing. Het lijkt er bovendien op dat belangrijke delen van de Oude Duinen in de post-Romeinse periode verder zijn opgeruimd.

De nieuwe duinvorming vanaf de Vroege middeleeuwen kenmerkt zich initieel door de vorming van loopduinen, die met de overheersende windrichting verplaatsten met een gemiddelde snelheid tot 25 m per jaar (of 1 km in 40 jaar!)⁵.

---

³ C. BAETEMAN, Changes in coastal zone processes at a high sea-level stand: a late Holocene example from Belgium, *Journal of Quaternary Science*, 17, 2002, p. 547-559. Idem, How subsoil morphology and erodibility influence the origin and pattern of late Holocene tidal channels: case studies from the Belgian coastal lowlands, *Quaternary Science reviews*, 24, 2005, p. 2146 – 2162. Idem, De laat holocene evolutie van de Belgische kustvlakte: sedimentatieprocessen versus zeespiegelschommelingen en Duinkerke transgressies in: DE KRAKER, A.M.J., BORGER, G.J. (eds), *Veen-Vis-Zout. Landschappelijke dynamiek in de zuidwestelijke delta van de Lage Landen, Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies*, 8, 2006, p. 1-18. Met dank aan C.Baeteman, met wie we deze problematiek bediscussieerden.

⁴ Een eerste synthese omtrent de evolutie van het duingebied van de Westelijke Kustvlakte werd opgemaakt voor de publicatie J. TERMOTE (red.), *Tussen Land en Zee. Het duingebied van Nieuwpoort tot De Panne, Tielt, 1992*. Zie hiervoor: R. DE CEUNYNCK, *Het duinlandschap van De Panne tot Nieuwpoort*, p. 29-45 en J. TERMOTE, *De bewoningsgeschiedenis van de westduinen vanaf het Neolithicum tot de Franse Revolutie*, p.46 – 87. Een tweede synthese volgde in 2004 en werd opgemaakt door ondergetekende en M. Leten voor de module 'Bewoningsgeschiedenis van het duin' voor het Vlaams Bezoekerscentrum de Nachtegaal in De Panne.

⁵ Voorbeelden van recent onderzoek omtrent deze problematiek: F. BEECKMAN, *De Kop van*

Zoals het zand- en het zandleemgebied boden de duinen een uitstekende springplank voor de inname van het achterliggende schorregebied. Hun rol bij de inname van de kustvlakte wordt nog steeds onderschat.

Niet alleen onze geologische kennis nam toe. Sinds een paar jaar beschikken we over een nieuwe instrument namelijk het Digitaal Hoogte Model Vlaanderen⁶, kortweg DHM. Dit model biedt een vat aan gegevens, en zal net zoals de publicatie van de Bodemkaart⁷ een belangrijke impuls geven aan de historisch-topografisch kennis. Ook hier dient, zoals bij elke bron, wel de nodige kritische zin behouden.

2. Het basislandschap (fig. 1)

In de huidige stand van het onderzoek is het nog altijd niet duidelijk hoe intens de Romeinen de kustvlakte exploiteerden. De zeldzame vondsten laten kleine veeteeltbedrijven maar ook zoutziederijen en veenderijen vermoeden. Mogelijk was er reeds een vorm van waterbeheersing (dijken, spuisluisen...?) wat maakt dat de impact van de Romeinse occupatie op het landschap wel eens groter was dan tot nog toe aangenomen. Dit meer dynamische landschapsbeheer kon allerlei nare gevolgen opleveren bij het verwaarlozen of het bij het stopzetten van het elementaire onderhoud⁸. De Romeinse occupatie brak immers abrupt af omstreeks het eind van de 3de eeuw. Omtrent dit feit en de eventuele invloed op de verdere evolutie van het landschap in de laat-Romeinse – vroeg-middeleeuwse periode tasten we nog in het duister.

Hoe kunnen we ons de kustvlakte voorstellen omstreeks de 8ste - 9de eeuw. Zoals gezegd blijkt uit de recente gegevens dat de laterale opvulling van de kustvlakte en de afzetting van het zo kenmerkende kleipakket pas vanaf de 7de-8ste eeuw tot stand kwam. Zo ontstond een schorrenlandschap met nog enkele actieve geulen met bezijden slikken en zandige oeverwalafzettingen. De economische waarde van het gebied nam almaar toe omwille van de mogelijkheden alleen voor de schapenteelt en de wolproductie, maar tevens voor de winning van zout en veen. Als permanente vestigingsplaats bood de regio voorlopig slechts een beperkte houvast, waardoor de schorre vermoedelijk in een *transhumance*-cyclus beheerd werd. Dit verklaart meteen de talrijke vroegmiddeleeuwse nederzettingen (met de typische – gem-toponiemen) ingepland op de randen van de aanpalende hogergelegen gebieden van het zandleem, de zandstreek en de duinen (fig.1.7) en de sporadische vondsten van Karolingisch materiaal⁹ in de kustvlakte zelf (fig.1.6).

Schouwen onder het zand. Duizend jaar duinvorming en duingebruk op een Zeeuws eiland, 2007.

⁶ Het DHM staat voor het Digitaal Hoogte Model van Vlaanderen, dat in 2002 en 2003 werd opgemeten d.m.v. laseraltimetrie. Dit hoogtemodel geeft in rasters van 5 m op 5 m de gemiddelde hoogte weer tot op 7 à 20 cm nauwkeurig. In het vlakke polderlandschap laat deze kaart toe o.m. de fossiele geulen en krekken te detecteren en ook de talrijke vergravingen in het landschap (veen- en kleiwinning e.a....) te situeren.

⁷ Bodemkaart België, 1/20.000, blad 36W: Nieuwpoort, 1951 ; blad 51W Lampernisse, 1950 en DE MOOR, F., Geomorfologische kaart van België. Kaartblad Oostende, Gent, 1990.

⁸ We kunnen een dergelijk scenario naar het heden transponeren: veronderstel dat de werking van de sluisen en de zeekering op een dag wordt stopgezet, de gevolgen zouden zich onmiddellijk laten voelen, zeker bij een toestand met geopende sluisen. Hetzelfde echter bij gedichte sluisen: hier zou het regenwater in de polder verzamelen met een permanente inundatie tot gevolg.

⁹ In 1990 publiceerden we reeds een verspreidingskaart van deze vondsten en dit op basis van de

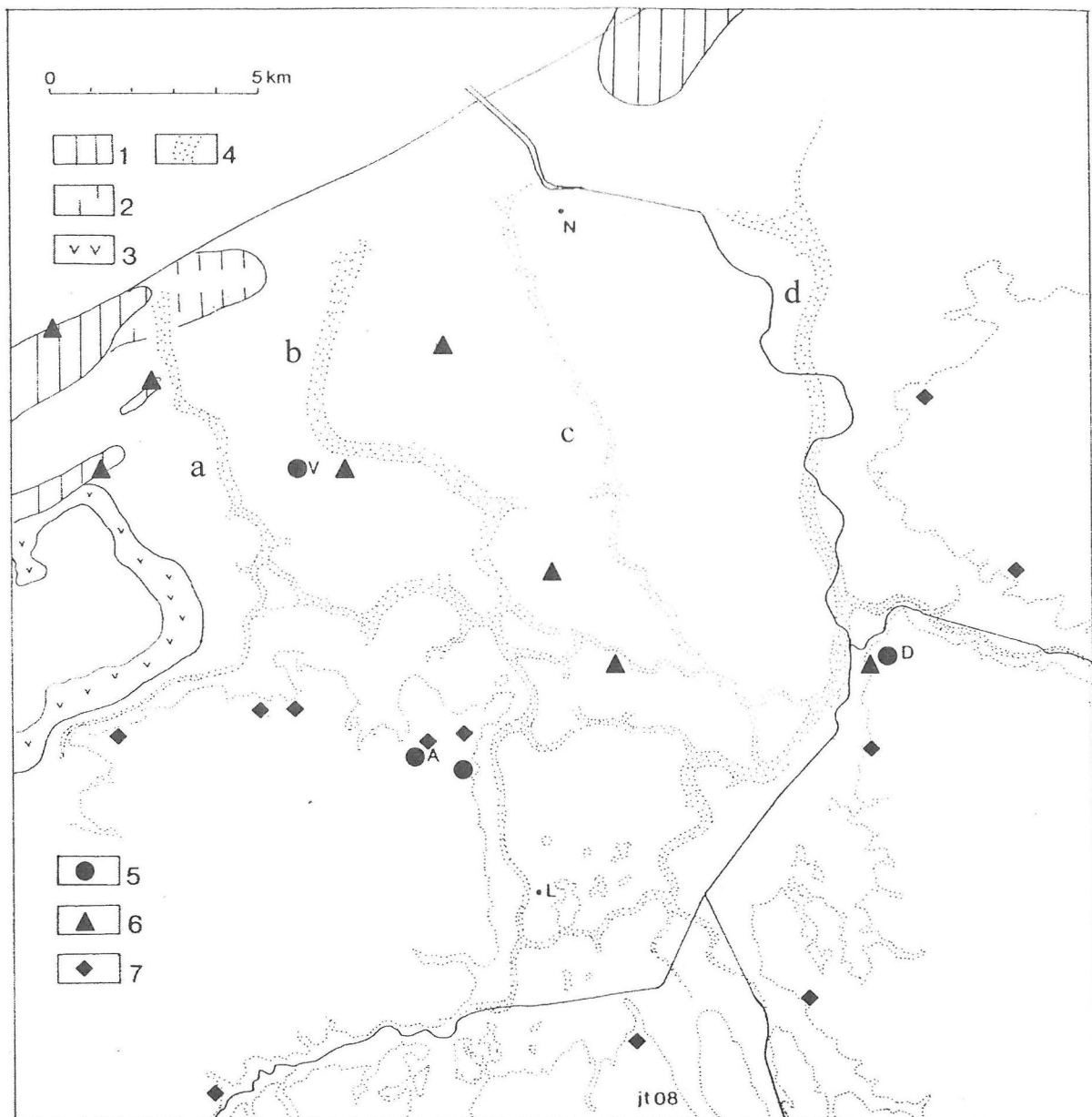

Fig. 1. De Westelijke Kustvlakte in de 8ste - 9de eeuw. 1. Duingebied. 2. Loopduin 3. Veengebied. 4. Geul. 5. Ronde burg tegen de Noormannen. 6. Karolingische vondsten. 7. Vroegmiddeleeuwse toponiem. a. Colmegeul. b. Avekapellegeul. c. geul van de oude A-vaart. d. oude IJzergeul.

Via de DHM kunnen we de loop van enkele van de belangrijke geulen traceren:

- De geul met de monding ten oosten van de wijk Oosthoek (De Panne), is nu nog gedeeltelijk te volgen in de benedenloop van de Colmevaart (fig.1.a.); De geul was in de loop van de 9de eeuw dichtgeslibd.
- De (restant van de) Avekapellegeul, waarvan het mondinggebied tussen Koksijde en Oostduinkerke te situeren was (fig.1.b)

teksten en de vondsten van de zgn. gegladde keramiek en Karolingisch gebruiksaardewerk (J. TERMOTE, *de bewoningsgeschiedenis van de Noordelijke Westhoek in de Vroege en Volle Middeleeuwen (5de-12de eeuw)* in: *Getuigen in Polderklei. Huldeboek dr. historicus Godgaf Dalle*, 1990, p.112 met weliswaar verkeerd onderschrift op p.108.). Deze verspreidingskaart kan intussen aangevuld maar het algemene beeld met vondsten van Karolingisch materiaal tot juist bij de Oude Zeedijk blijft.

- De geul, die voor een belangrijk deel samenvalt met de huidige A-vaart en Koolhofvaart (fig.1.c) en waarvan we het oorspronkelijk mondinggebied halfweg onder het loopduin ten westen van Nieuwpoort te zoeken is.

- De geul van de oude IJzer, die een iets andere loop toonde dan de huidige stroom(fig.1.d). De geul liep over Schore (de dorpskern is aangelegd op de zandige opvulling van deze geul) en Slijpe richting zee en Graningategeul.

Deze geulen waren verbonden via een conglomeraat van kleinere geulen. Eén waarvan schuurde als het ware tegen de oostelijke zijde van het Plateau van Izenberge aan. Deze geul zullen we hier de Alveringemgeul noemen. De loop ervan bleef bewaard in het zuidelijke gedeelte van de Lovaart en is nog te volgen in de loop van de gemeentegrens tussen Alveringem en Lo.

Dat het verlanden van dit diepe inbraakgebied in het westelijke gedeelte van de kustvlakte een aanvang nam, lijkt logisch. Dit areaal was nog altijd beschermd door de Oude Duinen en het lijkt erop dat ook de nieuwe duinvorming vanuit diezelfde Oude Duinen op gang kwam. De omvang van dit oude duingebied is slecht gekend. Zoals gezegd bestond dit complex uit loopduinen, die reeds vanaf de 8ste - 1ste helft 9de eeuw hun noordwest-zuidoost migratie opstartte en zo de mondinggebieden van de geulen dreigden af te sluiten, waardoor dezelfde geulen eerst een meer oostelijk uitweg zochten, om uiteindelijk voorgoed te verzanden.

Uit de 2de helft van de 9de eeuw kennen we in dit gebied uit de bronnen slechts een tweetal nederzettingen bij naam. Het zijn *Iserae Portus* en Veurne. De 'IJzerhaven' duikt in 860 voor het eerst - en tevens voor het laatst - in de bronnen op naar aanleiding van de Noormanneninval richting de Noord-Frankrijk. De havenstad werd hierbij blijkbaar vernield. Op basis van het landschap en de archeologische vondsten lokaliseren we deze haven op het duingebied van De Panne¹⁰.

Mogelijk profiteerde de prille nederzetting Veurne van het wegvallen van de haven. De vroegste vermelding van deze plaats duikt op in een akte van Karel de Kale uit 877¹¹ met een lijst van de bezittingen van de Sint-Bertinusabdij van St.-Omer. Een tweede vermelding volgt in een lijst van cijnsplichtigen van de Gentse Sint-Pietersabdij, die rond de jaren 885-886 was opgesteld¹². Dit alles is niet zonder belang, want het bewijst dat in dit areaal van de kustvlakte reeds een permanente bewoning mogelijk was, en dit zou dan onrechtstreeks op het gebruik van ringdijken kunnen wijzen.

Ook het strategisch belang van de regio nam toe in deze periode. De IJzergolf vormde immers een uitstekend invalgebied voor de Noormannen met toegang tot de inhammen enerzijds richting de Ieperleet anderzijds richting de Handzamevallei. Collectieve versterkingen van het wal/gracht type tegen deze invallen opgeworpen¹³, zijn aan te duiden in Veurne¹⁴,

¹⁰ J. TERMOTE, 1992, p. 58-60. A. Verhulst (A.VERHULST, *Het ontstaan van de steden in Noordwest-Europa. Een poging tot verklarende synthese*, Brussel, 1987, p. 70) associeert de IJzerhaven met Veurne, evenwel zonder overtuigende argumenten. A. Lehouck (A. LEHOUCK, *Ontstaan en groei van de stad Veurne. Een archeo-topografische benadering, Gidsenkring Westhoek infoblad* 2003/1, p. 7) suggereert dat de naam *Furnis* weleens op de plaats *Iserae Portus* zou kunnen slaan, waarna een toponiemverschuiving plaatsgreep. Dit lijkt ver gezocht temeer daar de betekenis van het toponiem (geul) eerder wijst naar een schorrenlandschap. Het toponiem *Furnis* zou in die zin wel eens de oude benaming van de oude Avekapellegeul kunnen zijn.

¹¹ M. GYSSELING & A. KOCH (ed), *Diplomata belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, 1950, I, p. 77 (nr.44).

¹² M. GYSSELING en A. KOCH, o.c., I, p.138.

¹³ Deze periode en de versterkingen zijn trouwens de laatste decennia vrij intens onderzocht voor de

Alveringem¹⁵ en Diksmuide¹⁶ en ook meer landinwaarts te Koekelare, Werken en Woumen¹⁷ zijn aanwijzingen voor dergelijke structuren.

Kort voor 891 volgde in de omgeving van Veurne de aanleg van een vluchtburg uit de zogenaamde *castella recens facta*-reeks. De stedelijke nederzetting, die hieruit groeide, evolueerde in de loop van de 11de eeuw tot de hoofdplaats van de kasselrij Veurne-Ambacht. Het grafelijk aandeel in de oprichting staat hier nog ter discussie¹⁸. In elk geval slaagde graaf Boudewijn II (879-918) erin, in deze periode van machtsvacuüm, in de omgeving van Veurne een belangrijk grondbezit op te bouwen deels via de toepassing van het wildernisregaal, deels via confiscatie en usurpatie van kerkelijke bezittingen hier in casu van de Sint-Bertijnsabdij van St-Omer, waarvan dezelfde graaf trouwens lekenabt was. Wat de omvang van dit grondbezit was, is nog niet precies achterhaald. Evenmin is duidelijk of een aantal kerkelijke instellingen erin slaagden grondbezit te behouden. Wat dit misschien het geval voor de Sint-Bertinusabdij voor het areaal rond Steenkerke?

---

regio van Zeeland, zie: R.M. VAN HEERINGEN, P. HENDERIKX. & A. MARS (eds), *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Goes-Amersfoort, 1995. Voor de algemene context in Kust-Vlaanderen zie: E. COOLS, Kust-Vlaanderen in de Noormannentijd. Historische feiten en archeologische vondsten in hun militaire context, *Westvlaamse Archeologica*, 10, 1994, p. 23-33.

¹⁴ J. TERMOTE, Het stadsarcheologisch en het historisch-topografisch onderzoek in Veurne in de periode 1982 tot 1992, *Westvlaamse Archeologica*, 9, 1993, 1, p. 16-20 en de hier geciteerde bibliografie.

¹⁵ J. DE MEULEMEESTER, Een circulaire versterking te Alveringem, *Conspectus MCMLXXVII, Archaeologica Belgica*, 196, Brussel, 1977, p. 73-77.

¹⁶ Tegen de hypothese van de circulaire versterking in Diksmuide kunnen we toch enkele bedenkingen formuleren. Het litteken beperkt zich tot het kwart van een cirkel en deze is dan nog bepaald door de loop van de Handzamevaart, die hier de zandleem rondt. Er zijn ook geen sterke aanwijzingen voor een kruisstraat, die dergelijke ronde burgen gewoonlijk onderverdeelde en waarvan het voorkomen hier kunnen veronderstellen, gezien het prestedelijke karakter van de versterking...Anderzijds valt de strategische ligging van de plaats in de toenmalige IJzergolf niet te ontkennen...maar ook hier kunnen andere, meer landinwaarts gelegen versterkingen, de rol hebben vervuld of overgenomen. We denken hier aan Werken – site hogen Andjoen – en Woumen- versterking rond de kerk- waar wel aanwijzingen zijn voor nederzettingen in deze periode van de 2de helft van de 9de eeuw.

¹⁷ J. TERMOTE, Archeologisch onderzoek in en om de Sint-Andreaskerk te Woumen (gem. Diksmuide), *Westvlaamse Archeologica*, 1990, 1, p. 28-29.

¹⁸ In tegenstelling tot H. Pirenne (H. PIRENNE, *Les Villes Flamandes avant le XIIe siècle, Annales de l'Est et du Nord*, I, 1905, p.15), die de oprichting van de burgen als een grafelijk initiatief ziet, pleit Van Werveke eerder voor een initiatief van de plaatselijke heren. Hij wordt hierin gevolgd door J. Van Acker (J. VAN ACKER, *Veurne en Veurne-Ambacht in de middeleeuwen in relatie tot de graven van Vlaanderen, Gidsenkring Westhoek Infoblad*, 2002, 1, p. 13-14). Deze discussie is nog niet beslecht en kan ook moeilijk definitief beslecht worden gezien het ontbreken van schriftelijke bronnen. Op het type versterking dient alvast niet getaxeerd: dergelijk type versterkingen waren algemeen in zwang in het West-Europa van de 9de-10de eeuw. O.i lijkt een grafelijk aandeel in het licht van de latere geschiedenis toch meer voor de hand liggend. Er zijn trouwens nog andere scenario's mogelijk: dergelijke versterkingen werden ook na 891 opgeworpen en bovendien kunnen ook de abdijen, hier in casu de Sint-Bertinusabdij, samen met de plaatselijke bevolking het initiatief hebben genomen. Dit scenario lijkt overigens vrij waarschijnlijk voor Alveringem, waar het kapittel van St.-Omer mogelijk reeds in de 2de helft van de 9de eeuw zijn bezit had uitgebouwd. Dit kapittel had trouwens reeds enige ervaring met het opwerpen van deze collectieve versterkingen. Rond hun domein in Saint-Omer legden ze een versterking aan, die weerstond aan de Noormannenaanval in mei 891.

2. De eerste fase van de bedijking (fig. 2)

De inname van de Westelijke Kustvlakte bestond uit een stapsgewijze consolidatie via bedijking. De mens speelde hierbij gevat in op de snelle landschappelijke evolutie.

Bij dit alles dient men enkele punten in het oog te houden. Bedijking veronderstelt niet alleen dijkenbouw, maar tevens de beheersing van het binnenwater achter de dijken door de bouw van spuisluizen en het graven van afwateringkanalen. Het probleem hier was het natuurlijke geulenpatroon, dat doorgaans haaks op de kustlijn lag, en zich na opslibbing, aftekende als noord-zuid lopende hoge zandige ruggen van zgn. oeverwalafzettingen. De afwatering na de bedijking daarentegen diende in oostelijke richting – richting dijken - te verlopen. Dit alles vroeg een goed inzicht in het landschap en impliceerde tegelijk het bestaan van een organisatie voor de realisatie en vooral voor de coördinatie van deze afwatering.

De eerste fase van de bedijking is gedeeltelijk te reconstrueren via het historische topografisch onderzoek en het toponiem *Reningheersdijk(straat)*¹⁹ als leidraad. Deze (dijk)straat is nu nog te volgen in het verloop van de straten Hazewind, Noordhoek, Rozendale (Lo), Oudekapellesteenweg, Waterhuisjesstraat, Steendamstraat (Alveringem), Knollestraat, Heydehoekstraat en zo verder naar de Oerenstraat en de Gouden Hoofdstraat (Veurne). Het verloop van deze ‘dijk’ roept meteen enkele vragen op. Het noordelijke gedeelte – het tracé van de Heydehoekstraat tot de Gouden Hoofdstraat – is minder logisch al was het maar omdat de weg voor het belangrijkste deel op het hogere noordelijke rand van het zandleemgebied ligt en in de omgeving van de Knollehoek een weinig logische knik van 90° maakt. Wanneer we de tracés vanuit de Heydehoekstraat en de Knollestraat laten doorlopen, dan verlengen de beide tracés zich in de verder loop van de Knollestraat, via de dorpskern van Eggewaartskapelle tot aan de Brugse Steenweg (de oude oostelijke Burgweg). Wanneer we hier de loop verder verlengen kan komt die in de lijn van de Burgstraat (Koksijde), de oude noordelijke Burgweg²⁰. Het lijkt er dus op dat de oude dijk in noordelijke richting doorliep.

Er zijn een aantal aanwijzingen voor het dijkkarakter van dit noordelijke tracé. Het geheel vormt een licht gebogen tracé, dat ter hoogte van de nederzetting Veurne, een lichte insprong maakt. Het minder logische tracé van de Reingeersdijk op het zandleem kan op deze wijze als een ‘toponiemverlenging’ verklaard worden.

In de dijk kunnen we dus een drietal secties onderscheiden op basis van de ‘aansluitingen’ op het zandleemgebied. Naast de hiervoor beschreven noordelijke sectie (fig.2.a) is er een zuidelijke halve ringdijk (fig.2.c), die als het ware vanaf de omgeving van de wijk Fortem vertrekt om zo de gedeeltelijk afgedekte zandleemzone rond Lo te omsluiten en ten hoogte

---

¹⁹ F. DE POTTER, E. RONSE & P. BORRE, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne*, 1873, Carte figurative van Veurne-Ambacht op basis van kaarten vervaardigd tusschen de jaren 1621-1638 en de kaart van de kasselrij Veurne-Ambacht (o.m. de kaart van de kasselrij Veurne in de Atlas Major van J. BLAEU). Hieraan kunnen we nog de kaart Peeter Verbist (1648) aan toevoegen.

De oudste vermelding van de Reingeersdijk dateert uit 1189 (*Rengheersdiic*)(K. DE FLOU, *Woordenboek der toponymie*, Brugge, 1932, 13, kol. 399). Deze naam lijkt terug te gaan tot een persoonsnaam met genitiefverbuiging. De voornaam Reingeer komt uit het Germaanse Reinger. Het verband met het in het Middelnederlands Woordenboek geattesteerde *reininge*, *reeninge* in de zin van grensscheiding of grens is minder waarschijnlijk (vriendelijke mededeling van Dr. Magda Devos (UG), waarvoor dank).

²⁰ Dit stadsareaal is nu sterk verstoord door de 19de eeuwse stadsuitleg. Op de Deventerkaart van de stad Veurne (fig.3), is de oorspronkelijke loop van de wegen iets beter te zien.

van Pollinkhove terug op het zandleem aan te sluiten. Het derde dijktracé (fig.2.b) verbond als het ware de beide dijksecties. Opmerkelijk: dit geheel omsloot op deze wijze het kerndomein van de latere hoeve de Grote Fokkewerve²¹.

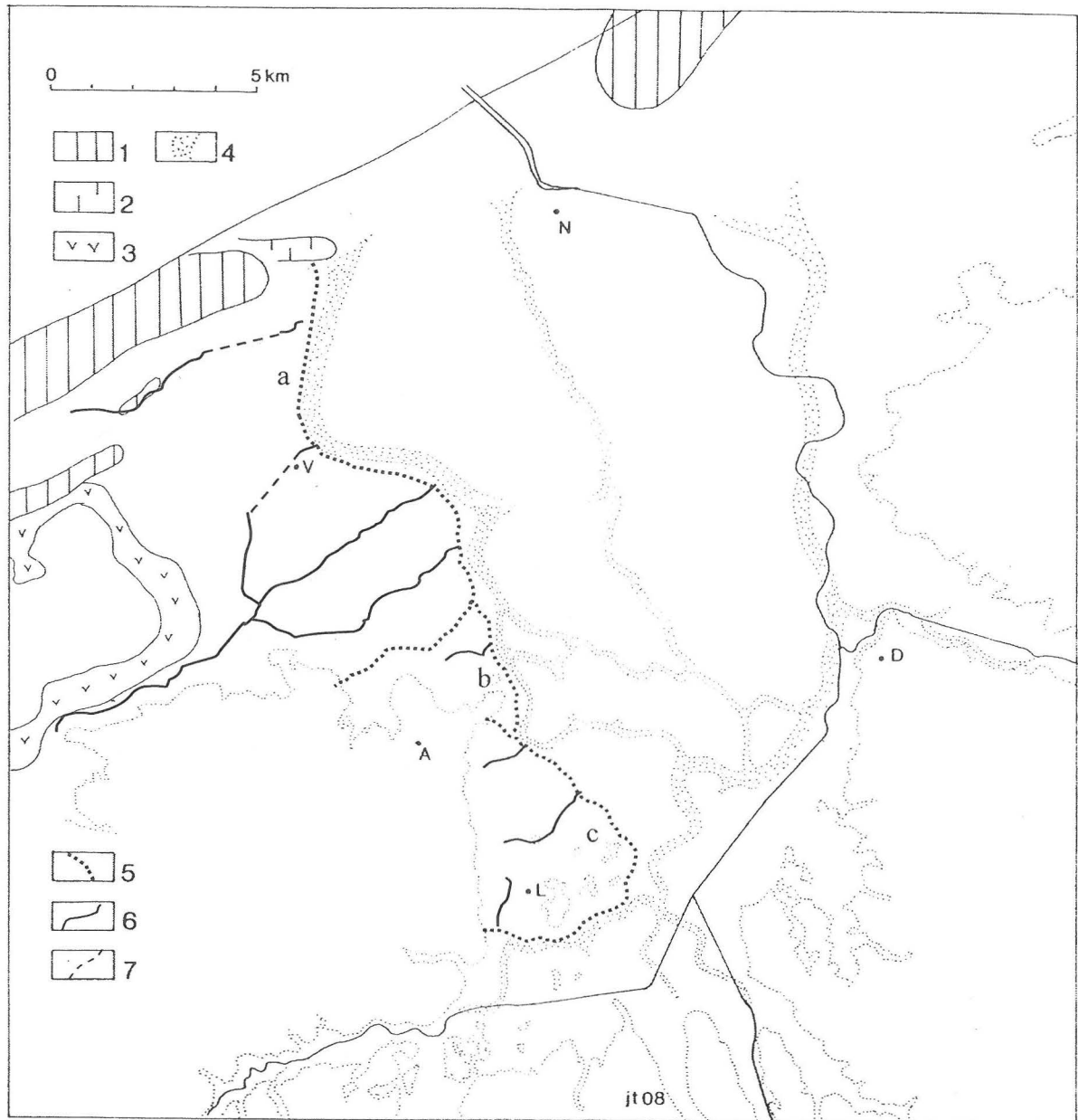

Fig. 2. De eerste bedijkingfase in de Westelijke Kustvlakte. 1. Duingebied. 2. Loopduin . 3. Veengebied. 4. Geul. 5. Bedijking. 6. Afwatering. 7. Gegraven doorsteken.

Deze configuratie laat een aanleg in fasen vermoeden, waarvan het juiste scenario echter moeilijk te achterhalen is. De halve ringdijk ten zuiden lijkt technisch het gemakkelijkst te realiseren omdat hier verschillende hogere pleistocene donken liggen (denk aan het donk en

²¹ In 1174 verwerft de Sint-Niklaasabdij het domein van Everard III Radulf, burggraaf van Doornik. Hij verkoopt zijn 'terram que Vockinewerf dicitur' goed voor 350 gemet (= 154 ha) voor de som van 500 mark aan abt Hugo. Blijkbaar houdt dit verband met de verkoop van Gros-Tison aan de abdij van Hasnon (G. VERSTEELE, *De Sint-Niklaasabdij van Veurne. De ontwikkeling tijdens de eerste eeuwen vanaf haar ontstaan (ca.1120-ca.1225)*, Leuven, 1996, p. 72 -73 en p. 82).

het toponiem Lo) en de geulactiviteit minder sterk was. Of dit ook betekent dat het hier om de oudste ingreep gaat, is echter niet zeker.

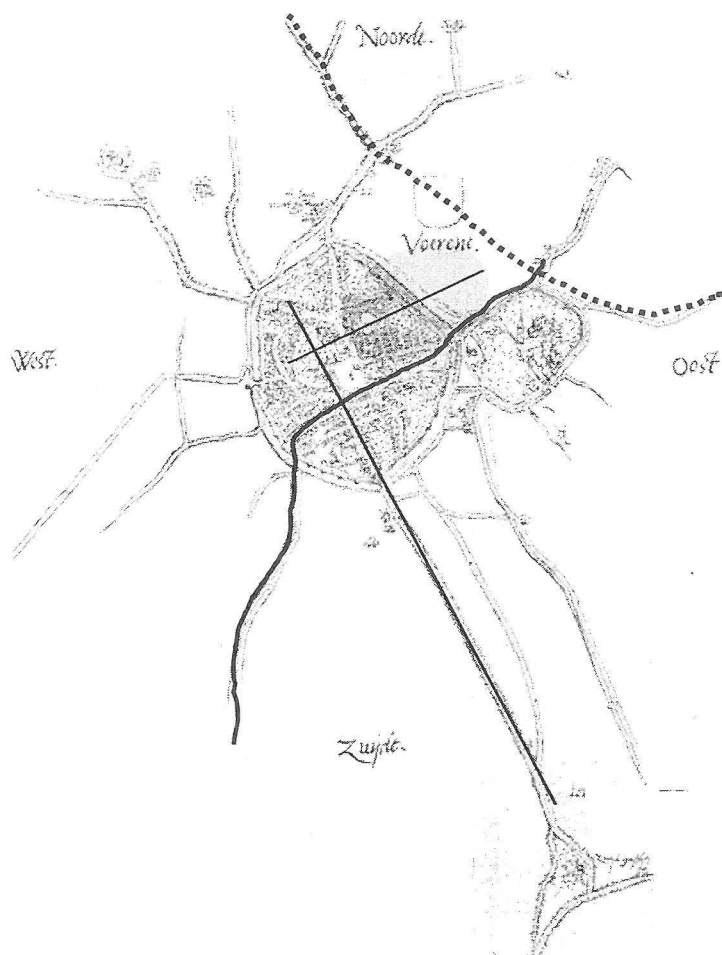

Fig.2. Plan van de stad Veurne en omgeving, J. Van Deventer, midden 16de eeuw met aanduiding van het dijktracé (bloklijn), de kruisstraat van de ronde burg, het mogelijk oudste bewoningsareaal en de loop van de Colmevaart (doorlopende lijn).

Zoals eerder gezegd gaan de bedijking en afwatering hand in hand. Voor de twee zuidelijke secties levert dit iets minder problemen, omdat de waterlopen vanuit het zandleem zoals de Sint-Machoutbeek en de Wydouwbeek vrij kort aansloten op de eerder vermelde Alveringemgeul beoosten het zandleem.

De afwatering van de noordelijke bedijkte zone was minder evident omwille van de uitgestrektheid van het gebied en het voorkomen van enkele dichtgeslibde noordzuidlopende geulen. Dit impliceerde de aanleg van een aantal oostwestlopende doorsteken teneinde een aansluiting op het nog onbedijkte schorregebied te bekomen. Deze doorsteken kenmerken zich door een rechtlijnig en een oostwest verloop.

In deze afwatering was ondermeer de Colmegeul ingeschakeld. Uit de DHM blijkt dat de geul oorspronkelijk noordwaarts liep met een monding ongeveer ter hoogte van de wijk Oosthoek op de grens van De Panne en Koksijde. Ter hoogte van de Everaartsbrug maakt de waterloop een knik, om vandaar in een rechte lijn richting Veurne te lopen. Het kunstmatige karakter van dit gedeelte van de waterloop is trouwens niet alleen af te leiden uit zijn rechtlijnig verloop. Ook de resultaten van het archeologisch onderzoek in de binnenstad van Veurne

wijzen in die richting, in die zin dat elke aanwijzing voor een natuurlijk karakter van deze waterloop voorlopig ontbreekt. Blijkbaar werd de afleiding ten zuiden van de ronde vluchtburg doorgetrokken naar een lozingspunt in de dijk, dat lag in de omgeving van het station van Veurne. Hierbij diende de hoge oeverwalafzetting waarop de ronde burg was ingepland doorsneden. Deze waterloop sloot aan op een natuurlijke geul of kreek en zou evolueren tot de belangrijkste afwateringsgracht en oost-westverbinding in de Westelijke Kustvlakte, die we later onder de naam Venepe of Proosdijkvaart terugvinden.

Het is niet uitgesloten dat in deze fase ook reeds het Langeleed werd aangelegd. Ook hier wijst het 'zaagtandverloop' op een combinatie van doorsteken en natuurlijke stukken.

Het belangrijkste afwatering was blijkbaar de Steengracht, die eveneens gedeeltelijk tot een oude geul teruggaat. Dit afwateringspunt was gelegen bij de huidige Waasbrug, in de bronnen als Vierdijk of Vierdijkhoek bekend²². Dit punt zou in de verdere bedijking en afwatering een sleutelrol spelen.

De noordelijke dijk is duidelijk een geuldijk, aangelegd op de rand van de nog open Avekapellegeul. Dit lijkt ook het geval voor de 'middendijk' en gedeeltelijk voor de zuidelijke dijk.

De precieze datering van deze eerste bedijking, die duidelijk in fasen verliep, ligt niet zomaar voor de hand. We kunnen aannemen dat tijdens de periode van de aanleg van de ronde burgen - kort voor 891- de Avekapellegeul en de Alveringengeul nog open lagen en rechtstreeks met de zee verbonden. Dit levert een *terminus post quem*. Vroege vermeldingen van nederzettingen of parochies in de polder achter deze dijken zijn, met uitzondering van Veurne en Steenkerke, niet gekend. De vermelding van deze laatste parochie dateert pas uit 1044²³ en levert meteen een *terminis ante quem* van het dijktracé ten oosten van Veurne. We kunnen misschien nog iets verder in de tijd gaan. In 1022 wordt de nederzetting Veurne vermeld als de hoofdplaats van een *pagus*. Dit impliceert o.i. een inplanting in bedijkt gebied.

Voorlopig moeten we het dus met deze data doen. Een aanleg in de loop van de (1de helft van de) 10de eeuw, dus onder de regering van graaf Arnulf I (918-965), is dan ook verdedigbaar.

Tenslotte nog dit. Omtrent het landschap beschikken we voor deze periode over een zeldzame bron uit het midden van de 10de eeuw. De *Sermo de adventu Sanctorum Wandregisli, Ansberti en Vulframni in Blandinium* verhaalt hoe de Vlaamse graaf Arnulf I (918-965) in 944 de relieken van bovenvermelde heiligen van Boulogne naar de Sint-Pietersabdij van Gent overbracht en hierbij op 29 augustus op de plaats *Drivlit* door het wassende tij tot staan werd gebracht. Het areaal *Drivlit* of 'drie vlieten' is te situeren tussen de plaats van het huidige Langewade in Merkem en het gehucht Steenstrate²⁴. Deze gebeurtenis toont aan dat omtrent

---

²² De plaatsnaam duikt pas in 1393 in de bronnen op (G. DE CLERCQ, *Toponymie van Veurne*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL, 1957, nr. 1122)

²³ De associatie van Steenkerke met *Stenetland*, een plaatsnaam die voorkomt in een akte van 8 november 828, zoals N. Huygebaert voorgesteld, is weinig waarschijnlijk (N. HUYGEBART, *Le comte Baudouin II de Flandre et le 'custos' de Stenetland. À propos d'un faux précepte de Charles le Chauve pour Saint-Bertin (866)* in: *Revue Bénédictine*, 69, 1959, p. 49-67). M. Carnier hecht hieraan weinig geloof gezien de verschuiving van *Stenetland* naar Steenkerke toponymisch niet te verklaren valt. Hij stelt een identificatie met Beuvrequen voor (Persoonlijke mededeling van M. Carnier, waarvoor dank).

²⁴ N. HUYGEBART, *Une translation de reliques à Gand en 944. Le sermo de Adventu Sanctorum Wandregisili, Ansberti et Vulframni in Blandinium*, *Recueil de textes pour servir à l'étude de l'histoire de Belgique*, CXXXV, 1978, p. 44-45.

deze periode de getijdenwerking zich nog duidelijk liet voelen in het schorregebied van de huidige IJzerbekken.

3. De tweede bedijkingfase (fig. 4)

Nieuwe duinvorming in de loop van de 10de eeuw sloot na verloop van tijd het mondinggebied van de Avekapellegeul af, waardoor het achterliggende gebied verder verlandde en de meer ten oosten gelegen geulen van de Oude A-vaart en de IJzergeul aan belang wonnen.

In de tweede bedijkingfase vormde de hogervermelde plaats Vierdijk²⁵ het scharnierpunt. Hier kwamen immers de belangrijkste afwateringsluizen tot stand, die de waters van de Steengracht, de Kromme Gracht en de Venepe samenbrachten, en vertrokken de nieuwe dijken.

In deze fase kunnen we enkele tussenstappen onderkennen. Uiteindelijk zou dit resulteren in een bedijking, die grotendeels samenvalt met de loop van de huidige Oude Zeedijkstraat.

De bedijking ten zuiden van Vierdijk gebeurde een eerste maal op een meer offensieve wijze ondermeer door het afsnijden van een aantal atieve geulen zoals de benedenloop van de IJzer en de Venepegeul. Dit dijktracé (fig. 4.6.a) tekent zich nu nog af in het stratenverloop van de Kruisabele, de Kruisestraat, de Zadelstraat om door de dorpskern van Lampernisse verder te lopen via het eerste gedeelte van de Visserstraat, om vervolgens via een duidelijke perceelslijn verbinding te zoeken met de Oude Zeedijkstraat. Het verdere zuidelijke tracé tekent zich minder duidelijk af, maar sluit waarschijnlijk aan op de eerste bedijking.

Deze ingreep had ook voor het nog niet bedijkte gebied belangrijke gevolgen: het evenwicht van het voorliggende schorregebied werd nu voorgoed verbroken met een verhoogde laterale sedimentatie tot gevolg. Bovendien creëerde deze bedijking een trechterhalsconfiguratie met de landtong van Diksmuide ten oosten en de hogere oeverwalafzettingen van de oude IJzer ten westen. Het gebied stroomopwaarts – de huidige IJzervallei - waterde alzo moeilijker af en evolueerde tot een uitgestrekt broekengebied.

De bedijking ten noorden van Vierdijken verliep mogelijk eveneens in een tweetal fasen. Tussen de loop van de ‘Burgwegdijk’ en de eigenlijke Oude Zeedijk kunnen we mogelijk nog een dijktracé onderscheiden, aangelegd op de oostelijke oeverwal van de Avekapellegeul. Dit tracé vertrekt eveneens van de plaats Vierdijk om via de Wulpendammestraat en verder via de Dorpsplaats van Wulpen, de Kortestraat, de Nieuwstraat en de Hazebeekstraat op het duin aan te sluiten (fig. 4.6.b). Stevige bewijzen zijn er niet, maar het damme-toponiem, het vloeiend tracé en het feit dat ook hier de weg, gedeeltelijk op de gemeentegrens loopt, vormen wel aanwijzingen.

---

²⁵ G. DE CLERCQ, o.c., 1957, nr. 1122. Het toponiem duikt pas in 1393 in de bronnen op. De plaats staat niet vermeld in de verordening uit 1269 door graaf Gewijde van Dampierre omtrent de minimum breedte van de waterlopen (afgedrukt in F. DE POTTER, o.c., deel 1, p. 40-41 en R. BOTERBERGE, o.c., 1962, p. 118-119). Hierin wordt op deze plaats de *Gossemaarsschuur* vermeld. Nochtans wijst het toponiem op dijkconstructies, wat dan duidelijk naar een oudere situatie verwijst.

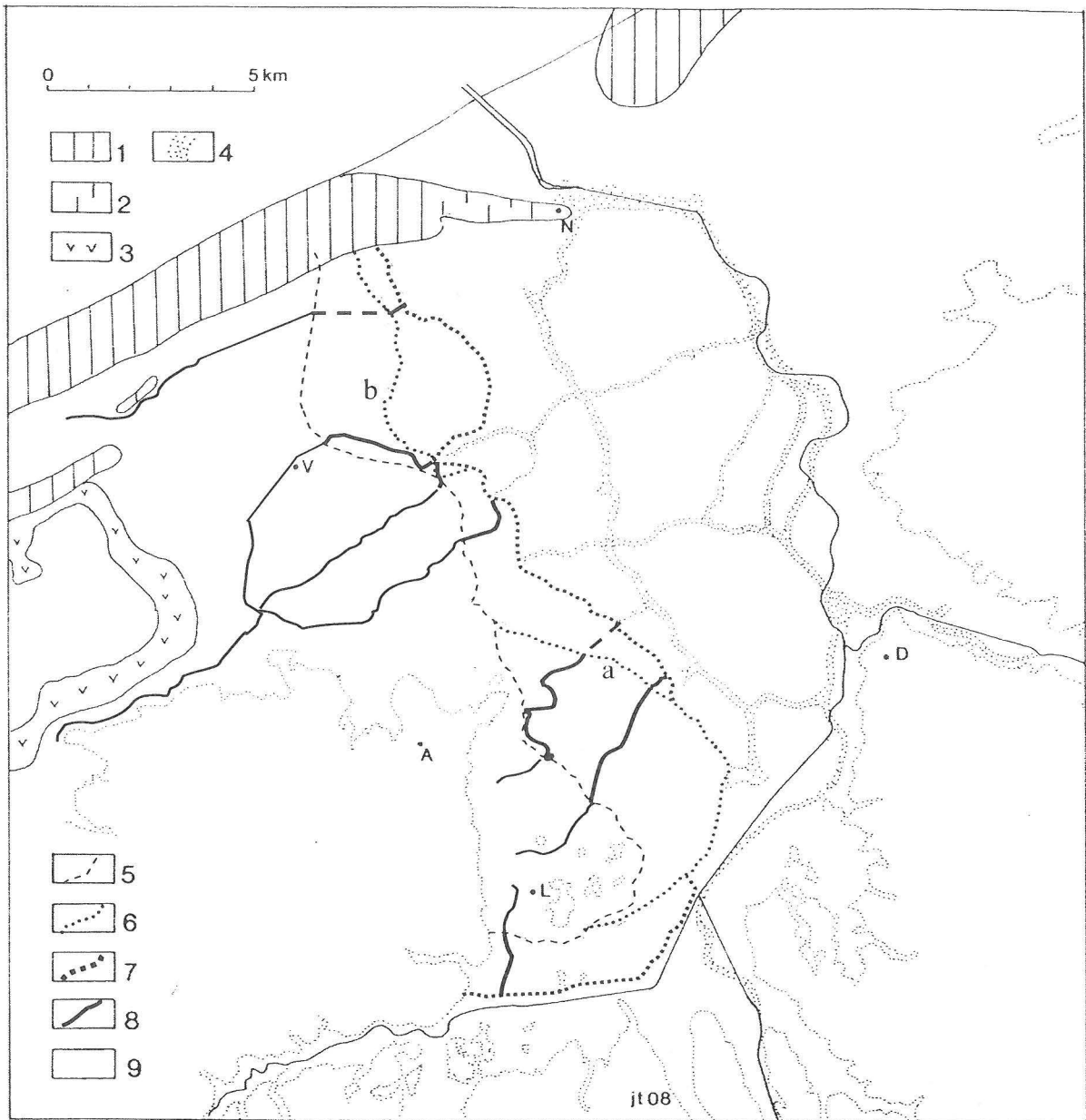

Fig.4. De tweede bedijkingfase van de Westelijke Kustvlakte.

1. Duingebied. 2. Loopduin. 3. Veengebied. 4. Geul. 5. Eerste bedijking. 6. Tweede bedijking 1ste fase. 7. Tweede bedijking 2de fase. 8. Afwatering. 9.

De tweede bedijkingfase is met de loop van de Oude Zeedijkstraat te reconstrueren (fig. 4.7). Het verloop van de dijk lijkt in grote mate bepaald door de loop van de geul van de Oude A-vaart, die in deze periode nog een actieve geul was.

De Oude Zeedijk toont een gevarieerde aanleg, enerzijds consoliderend, anderzijds offensief. Achter de dijk ligt een belangrijke trekgracht²⁶, gedeeltelijk ontstaan door de grondextractie voor het opwerpen van de dijk.

²⁶ Voor het tracé ter hoogte van Lampernisse is op het DHM duidelijk te zien hoe de grond zeewaarts van de dijk iets hoger ligt dan de gronden achter de dijk. Dit lijkt niet zozeer te wijten aan sedimentatie maar eerder aan de inklinking van het achterliggende poldergebied door een verbeterde afwatering.

De hoge zandige rug van de dichtgeslibde Avekapellegeul bemoeilijkte de afwatering in de richting van de oostelijk gelegen schorren. Opnieuw diende een aantal oost-westlopende doorsteken gerealiseerd ten einde het binnenwater in oostelijke richting te kunnen lozen. Eén ervan was het Langeleed dat nu verder werd doorgetrokken. In het zuidelijke dijktracé vormde het Eyeleed-Sloppgatvaart en de IJzerbeek-Molenvaart de nieuwe afwateringsgrachten. De Colmegracht werd via de natuurlijke loop van de geul van de Venepe verlengd tot aan Vierdijk. Hier kwamen ook het verlengde van de Kromme Gracht en de Steengracht samen.

Ook nu is de datering van deze realisatie slechts bij benadering te geven. In het verleden werden reeds enkele data voorgesteld. R. Blanchard plaatst de aanleg reeds in de 10de eeuw²⁷. In de historische literatuur van na de Tweede Wereldoorlog ziet men de dijk van de Oude Zeedijkstraat als een antwoord op de stormvloeden van 28 september 1014 of 2 november 1042. Deze laatste wordt vermeld in de *Annales Blandinienses*²⁸. In deze zin zou de dijk in de 1ste helft van de 11de eeuw, en dus onder de regering van graaf Boudewijn IV (988-1035) zijn aangelegd. Dit kan kloppen al blijft de vraag of dit alles in verband dient gebracht met de vermelde stormvloeden.

Het toponiem Oude Zeedijk duikt reeds in 1219 in de teksten op²⁹. Uit 1157 kennen we twee dijknamen voor het grondgebied van Avekapelle³⁰ namelijk de *Keidijk* en de *Wormdijk*, die mogelijk op gedeelten van deze dijk slaan. Als dit zo is dan betreft het de tracés van de huidige Avekapellestraat en de Rousdammestraat-Zoutenaaiestraat. In de omgeving van de Hem, het areaal bezijden de Venepe/Proosdijvaart ten oosten van Vierdijken, wordt omstreeks 1151-1155 de *Corendich* (Korendijk?) vermeld³¹.

Voor het tracé van de dijk wordt zoals gezegde Oude Zeedijkstraat als baken genomen. Terreinverkenning laat zien dat de dijk niet altijd precies met de weg samenvalt. De Oude Zeedijk is de enige van de grote dijken waarvan gedeelten in opstand zijn bewaard gebleven: meer bepaald op het grondgebied van Nieuwkapelle is de dijk nog over een afstand van 1,5 km te volgen in een lijn die ongeveer 100 m evenwijdig met de gelijknamige straat loopt. Ook op het grondgebied van Avekapelle zijn enkele onduidelijkheden. Hier wordt het tracé van de dijk op de loop van de Avekapellestraat – Beoosterpoort gelegd. De oude gemeentegrens volgt echter een meer zuidelijk tracé en sluit aan op de Brugse Steenweg. Dit alles zou dus eventueel op verschillende opeenvolgende dijken kunnen wijzen: we naderen hier immers de cruciale plaats van Vierdijken.

De loop van de Oude Zeedijkstraat onderging in de loop van de tijden bovendien enkele kleinere aanpassingen, lees rechte trekkingen. Ze zijn vanaf de 19de eeuw via de kadastrale mutaties te reconstrueren. Meestal betreft het wegwerken van halfronde uitstulpingen, die

---

²⁷ R. BLANCHARD, *La Flandre. Etude géographique de la plaine Flamande en France, Belgique et Hollande*, 1906, p.156-159.

²⁸ J. AMERYCKX & A.VERHULST, o.c., 1958, p. 8-9; A.VERHULST, o.c., 1959, p. 13-16; M. RYCKAERT, o.c., 1980, p. 75-92; B. AUGUSTIJN, 1992; A. VERHULST, o.c., 1995, p. 26-27.

²⁹ K. DE FLOU, o.c., 1938, 18, kol. 347-348. Het lijkt duidelijk dat deze benaming er kwam na de bedijking van de IJzer.

³⁰ G. VERSTEELE, 1996, p.42-43. De Keidyc et Wormedic liggen inderdaad in Avekapelle en niet in Alveringem zoals N. HUYGEBART & ANECA, *Abbaye de Saint-Nicolas à Furnes, Monasticon Belge*, III, Luik, 1974, p. 597 voetnoot 5 beweren. Diederik Rufus schenkt in 1157 de gronden *Keidijc* en *Wormdic*, goed voor 12 gemet, aan de benedictinessenabdij van Etrun, die het in 1153 koopt. Blijkbaar betreft het oude dijktracés of gronden palend aan oude dijktracés.

³¹ G. VERSTEELE, 1996, p.76-77.

welens als wielen worden geïnterpreteerd, of plaatsen waar een dijkdoorbraak hersteld werd. Ook dit aspect verdient nog een nader onderzoek³².

4. De derde fase van de bedijking (fig. 5)

Voor de eindfase van de bedijking van de Westelijke Kustvlakte beschikken we eindelijk over zeldzame geschreven historische bronnen, die dan wel uit een specifieke hoek komen van de graaf en enkele kerkelijke instellingen komen. Ze bieden niettemin een welkome houvast.

Het schorregebied ten oosten van de dijk lag nog altijd onder invloed van de getijdenwerking en slibde versneld op door de toegenomen laterale sedimentatie.

De afwatering van de schorre verliep ondermeer via de geul van de huidige Oude A-vaart, waarvan het mondinggebied geleidelijk door de oprukkende duinvorming werd afgesloten, waardoor de monding zich naar het oosten omlegde. Het brede mondinggebied van de IJzer nam alsmaar in belang toe, gekneld als het was tussen het oprukkende duingebied ten westen en het gebied van Testerep ten oosten, waarvan het hinterland door de geleidelijke inname zijn binnenwater eveneens gedeeltelijk richting IJzermonding bracht.

Omtrent het loopduin, dat de Oude A-geul dreigde af te sluiten, zijn we goed ingelicht. De naam van het duin *Sandeshoved* of Zandhoofd verschijnt voor het eerst in een bekrachtigingsoorkonde uit 1107 van paus Pascalius II ten voordele van de benedictijnenabdij van Sint-Winoksbergen. Bij deze plaats was een schapenweide gelegen, goed voor 100 schapen. Het geheel ging terug tot een schenking door graaf Robrecht I ten tijde van abt Ingelbert (1083-1093)³³. Dit was trouwens niet de enige schapenweide in dit areaal: Geertrui, weduwe van graaf Robrecht I, begiftigde de kanunniken het kapittel van Sint-Walburga met twee *bercariae*. Uit de bevestigingen van 1106 en 1120, bleek dat één van deze weiden, de '*berquaria in farina*' genoemd (een schapenweide, waar graan kon gemalen worden), op Sandeshoved gesitueerd was en dit samen met de andere schaapsweiden zoals de *berquaria Bourez* en de *berquaria Hagaberni* met een oppervlakte van respectievelijk 40 (18 ha) en 36 g (16,3 ha)³⁴.

Uit dit alles blijkt dat het gebied achter de strandwal vlug en hoog opslibde en daardoor voor permanente inname in aanmerking kwam.

Bezijden de geul van de Venepe bleef daarentegen een belangrijke getijdenwerking voelbaar. Dit was zeker het geval in het areaal op het uiteinde van de geul. Een reminiscentie hiervan vormt de vermelding van de plaatsnaam de *Hem* (wat we kunnen definiëren als een schorrenplaat zonder begroeiing) die in 1151 – 1155 in de teksten opduikt in de omgeving van de *Corendich*. Dit terrein vormde de basis van het uithof het Westhof van de norbertijnenabij

---

³² Een voorbeeld is de site PL.31 te Lampernisse waar de bocht in de dijk eenvoudig het resultaat bleek van het omleggen van de Zeedijkstraat omheen de omwalde hoeve (F.VERHAEGHE, De laatmiddeleeuwse bewoning te Lampernisse en omgeving: het archeologisch onderzoek in: *Gedenkboek Nikolaas Zannekin 1328-1978*, 1978 p. 54).

³³ R. DEGRYSE, *De vroegste geschiedenis van Nieuwpoort. Een havenstad in omgeving in Westelijk Vlaanderen tot 1386*, Nieuwpoort, 1994, p. 9 -10 met de bedenkingen door de schrijver hieromtrent de *bercaria* geschonken door graaf Robrecht I.

³⁴ Idem, o.c., p.10

van Veurne³⁵.

Hier kunnen we het probleem aanhalen van de bovenloop van de IJzer en de verbinding van de stad Ieper met de zee. In de 19de eeuwse literatuur hieromtrent is er sprake van de afzonderlijke lopen voor de IJzer en de Ieperleet³⁶. Samengevat veronderstellen de vorsers op basis van de oude toponiemen (oude Yperleet...), dat de beide waterlopen tussen Merkem en Nieuwpoort een verschillende bedding hadden en nagenoeg evenwijdig aan elkaar liepen, waarbij de IJzer de huidige loop volgde en het Ieperleet via Woumen en ten oosten van Diksmuide verder liep om uiteindelijk richting Noordzee te vloeien. Deze oostelijke waterloop zou zijn belang geleidelijk aan verliezen door een kunstmatige verbinding naar de IJzer in 1039 ter hoogte van De Knocke en een tweede ter hoogte van Nieuwpoort via de Kreek van Nieuwendamme.

Dit scenario snijdt geen hout al is het maar omdat de zogenaamde kunstmatige verbindingen tot natuurlijke geulen teruggaan. Bovendien is een loop van de oostelijk gelegen Ieperleet topografisch niet mogelijk is omdat dit veronderstelt dat deze waterloop de hoge zandleemrug ten oosten van deze stad doorsneed.

Het is duidelijk dat een goed inzicht in het geulenpatroon van de schorre toen nog ontbrak. Zo vertoonde de Oude IJzer een iets andere loop (fig.1). Wanneer deze bovenloop haar belang verloor ten opzichte van de huidige IJzergeul, is niet duidelijk, maar vermoedelijk gebeurde dit pas in de loop van de 11de eeuw toen het areaal van de oude loop opslibde en ingenomen werd. De IJzergeul kende talrijke ontdubbelingen, waarvan nu nog sporen bewaard bleven in gedeelten van de waterlopen van het Reigersvliet nr.1 en de Zwarte Loop of in de percelering.

De sectie stroomafwaarts van de stad Diksmuide was nog complexer. Met het afsnijden van de hoofdgeul van de IJzer tijdens de tweede fase van de bedijking, diende het water van IJzer en Ieperleet een andere weg te zoeken via een aantal geulen ten zuiden van de bedijkte zone. Vermoedelijk vond het water van IJzer en Ieperleet toen zijn weg via een waterloop, die ongeveer samenviel met de huidige Walebeek en het Koeivaardeken³⁷. Dit gedeelte van de kustvlakte verzoette geleidelijk en kwam voor hooiland en het winnen van veen in aanmerking.

De exploitatie van het Middelland

In het schorregebied oostwaarts van de Oude A-geul, worden vanaf midden 11de eeuw door de graaf belangrijke schapenweiden in cijns gegeven o.m. aan Noord-Franse abdijen of

---

³⁵ G. VERSTEELE, o.c., p.76-77. Dit gebeurt via een schenking van 65g door graaf Filips van de Elzas in 1172 aan de abdijs 'super Hem in nova terra'. Op de bevestigingsbullen van Clemens III van 23 maart 1188 en 8 december 1190 werd dit geheel geassocieerd met vestiging van het vrouwenklooster van de abdijs. Zie ook de discussie omtrent de interpretatie van R. BOTERBERGE, o.c., p.108-109, die het geheel van de Hem verwacht met de Grote Hemme en het geheel situeert binnen de parochie Sint-Joris. Voor zover we kunnen nagaan bezat de Sint-Niklaasabdijs geen gronden in deze parochie, wel in Ramskapelle.

³⁶ E. VANDENBUSSCHE, *La Flandre*, 1882, met schets van de loop van het Ieperleet voor de 11de eeuw. Deze theorie wordt overgenomen in de recente literatuur: S. VERHEYE, *De Ieperlee, Iepers Kwartier*, 25, 1-2, 1989, p. 24 en vgl. en recent nog in L. STUBBE, *Glorie en verval van de Ieperlee(t) 800-1642, Gidsenkroniek Westland*, 2006/5, p.104 – 108.

³⁷ De precieze loop hier is ook via het DHM nog moeilijk te achterhalen, daar dit gebied in de 1ste helft van de 13de eeuw grondig uitgeveend is.

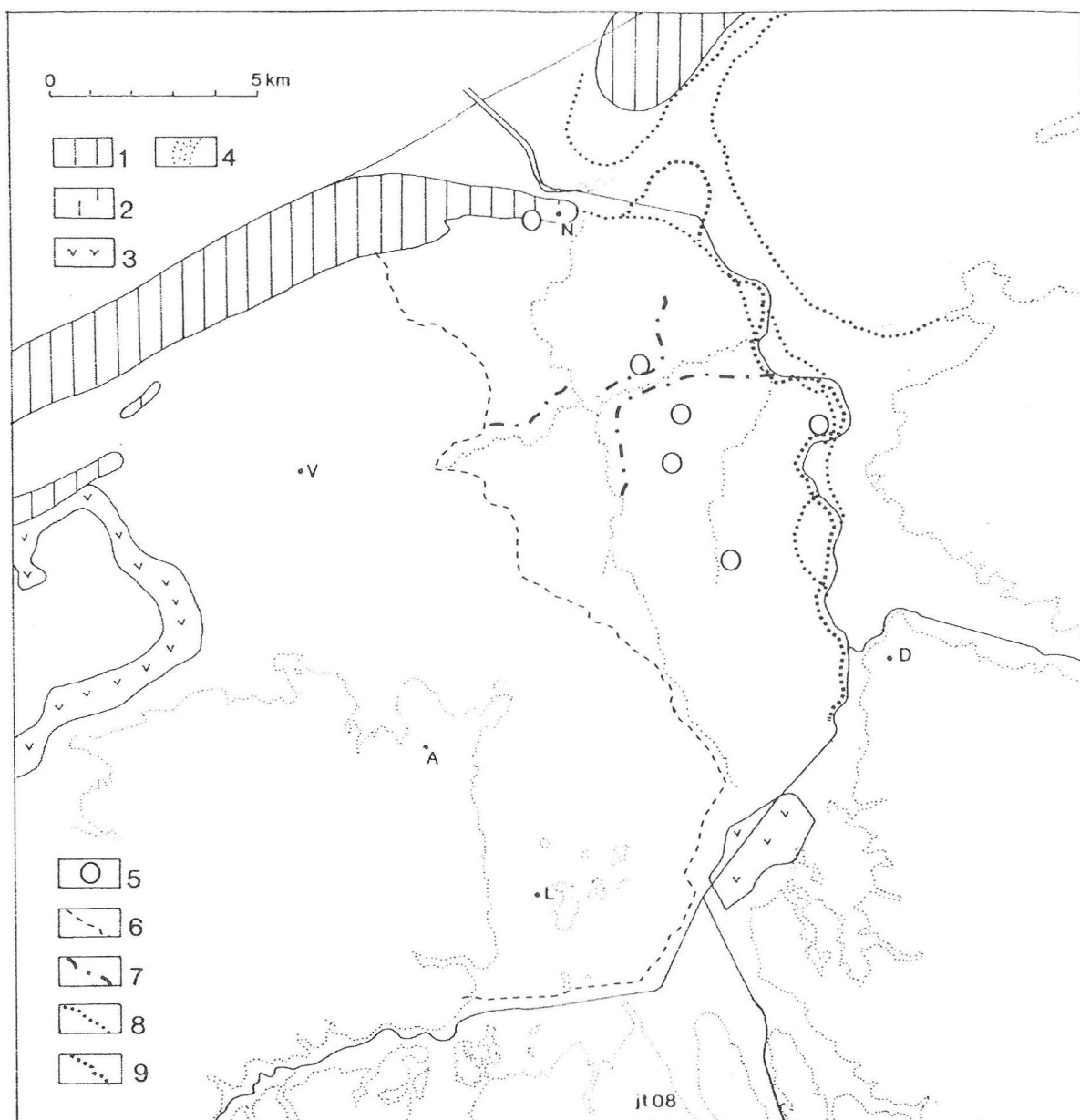

Fig. 5. De derde bedijkingfase van de Westelijke Kustvlakte. 1. Duingebied. 2. Loopduin. 3. Veengebied. 4. Geul. 5. Gelocaliseerde schaapsboerderijen. 6. Oude Zeedijk. 7. Mogelijke resten van ringdijken. 8. Eerste bedijking IJzer. 9. Bedijking IJzergeul.

kapittels. Ze werden aanvankelijk uitgebaat voor de productie van wol, de grondstof voor de ontluikende Vlaamse lakenindustrie. De vroegste vermelding van een schaapsweide betreft de abdij van Sint-Vaast van Atrecht, die in 1022 in Veurne-Ambacht van Boudewijn IV 'terram...ad trecendas oves depascendas' verwierf, die we voorlopig nog niet kunnen situeren (vermoedelijk Lampernisse). De term 'berquaria'³⁸ duikt in de regio vanaf 1060 op³⁹.

³⁸ De bercaria duiken reeds op in de Karolingische periode. In tegenstelling tot de gebieden ten noorden van Brugge, op Testerep of in de Aa-golf zijn de vermeldingen van gronden in de IJzervallei eerder zeldzaam. L. VOET, *Het domein der graven van Vlaanderen (864-1191)*, onuitgegeven doctorale verhandeling RUG, 1943, p.88 en vgl. Zie ook L. VOET, *De graven van Vlaanderen en hun domein (864-1191)*, *Wetenschappelijke Tijdingen*, VII, 1942, p. 28-29.

³⁹ De naam zou afgeleid van zijn van berbix, wat ooi betekent M. GYSSELING (*Toponymisch*

We kunnen ze definiëren als (cijns-)schaapsboerderijen⁴⁰, gerund door private personen (*berquarii*) of geestelijke instellingen (via hun *hospites* of *coloni*) en waarvan de cijns (aanvankelijk?) in natura of in zilvermunt vereffend werd⁴¹. De capaciteit lag omtrent 4 dieren per ha. We mogen hier een infrastructuur verwachten met stallingen, voorraadschuren en verblijven. Hun oppervlakte was eerder beperkt: de *bercaria* van de abdij van Hasnon in Ramskapelle omvatte aanvankelijk ca. 100 ha. Gemiddeld komt men op een oppervlakte van een 50-tal ha.

In grote lijnen duiken deze vermeldingen op in de regeringsjaren van de graven Boudewijn V (1035-1067) tot Karel de Goede (1119-1127). Met het aantreden van het huis van den Elzas vanaf 1128 treffen we de term niet meer aan.

De belangrijkste van deze schapenweiden lagen binnen de schorre Berkel of *Bercla*⁴². De naam van de schorre duikt voor het eerst op in een schenkingsakte van vier *berquariae* door graaf Boudewijn V uit 1066 aan het Sint-Pieterskapittel van Rijsel. Deze vermeldt “*in parrochia villae Esnes (Esen) in loco ovium Bircla nomine*”, wat een ligging vrij zuidoostwaarts veronderstelt. Probleem blijft echter de afbakening van de westelijke grens van de parochie Esen, die zich in deze periode blijkbaar tot de meer westelijk lopende aftakkingen van de IJzergeul uitstreckte en ondermeer het latere Kaaskerke omvatte (fig. 6.8). Op het overzichtskaartje, opgemaakt door J. Briquet in 1939⁴³, wordt het geheel dan ook ten zuidoosten van Pervijze gelokaliseerd.

In de literatuur is er duidelijk enige verwarring tussen het gebied of de schorre Berkel en de heerlijkheid Berkel. De heerlijkheid Berkel behoorde toe aan het Sint-Pieterskapittel van Cassel en strekte zich uit op een gedeelte van de schorre Berkel en dit over de parochies Sint-Katharinakapelle, Eggewaartskapelle (of meer waarschijnlijk Avekapelle?) en Ramskapelle, waarvan Pauwel Heinderycx stelt dat de kerk op grond van de heerlijkheid stond. De ligging van het Hof van Berkel in Pervijze laten een meer precieze lokalisatie van de kern van de heerlijkheid toe⁴⁴. Dit was trouwens niet de enige heerlijkheid in dit gebied: in 1066 ontving het Sint-Pieterskapittel van Rijsel van Boudewijn V enkele *bercaria* op dezelfde schorre

---

woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland, 1960, T.I, p.126) verklaart het echter als ‘berkenbosje op hoge zandgrond’. Gezien de landschappelijke context lijkt dit weinig waarschijnlijk.

⁴⁰ L. VOET, o.c., 1943, p. 100-102.

⁴¹ De *bercaria* van de abdij van Hasnon in Ramskapelle, goed voor 230 gemet leverde 60 marken (90 pond) op. De 10 *bercaria*e van Mesen te Lampernisse, maar gemiddeld 70 gemet, leverden 142 marken op en dit voor 8 *bercaria*e en 36 marken voor de twee overige, wat een gemiddelde van 18 mark per schaapsweide betekende. De 6 *bercaria*e van het Sint-Pieterskapittel van Cassel in Bircla leverde behalve een hoeveelheid haver, meer dan 59 pond op (L. VOET, o.c., 1943, p.102-103).

⁴² P. HEINDERYCX, *Annalen van Veurne. Beschrijving der prochien en leenhoven of Beschryvinghe van de prochien binen de casselrye van Veurne*, Nieuwpoort, 1964, p. 90-91

⁴³ Dit overzichtskaartje heeft trouwens een merkwaardige geschiedenis. Het vormde aanvankelijk een illustratie uit het werk van A. BRIQUET, *Le littoral du Nord de la France et son évolution morphologique*, Paris, 1939, p. 347 en wordt zonder bronvermelding overgenomen door R. BOTERBERGE, 1962 om tenslotte te eindigen in het overzichtswerk van A. VERHULST, o.c., 1995, p.47.

⁴⁴ Wel met deze nuance dat de naam van het hof pas in de 19de eeuw opduikt (K. DE FLOU, o.c., 1914, 1, kol. 833). Op de kaart van de kasselrij Veurne (J. BLAEU, Atlas Major, 1662) wordt het hof vermeld als ‘*Jokveld 't goet van St Betens*’, wat eerder naar een uithof van de Sint-Bertinusabdij wijst. Dit betreft echter een foute situering: in werkelijkheid is het uithof Jokveld gelegen ten oosten van de Allaartshuizen op het grondgebied van Ramskapelle.

Bercla. Het vormde vermoedelijk de kern van de heerlijkheid van het Vrije van Sint-Pieters van Rijsel (in de 17de eeuw nog goed voor niet minder dan 1740 gemet of 783 ha), die zich uitstreckte over de parochies van Nieuwkapelle en Kaaskerke tot tegen aan de IJzer.

Voorlopig zijn slechts enkele van deze uitbatingen⁴⁵ precies te lokaliseren (fig. 5.5). Zo ontvangt de abdij van Ename in 1063 vier schaapsweiden op het grondgebied van Pervijze, die de kern zouden vormen van hun hoeve 'de Lodenspikere' (1172), het huidige Blauwhof. De akte levert meteen de vroegste vermelding van de plaatsnaam Pervijze op⁴⁶.

De heernissen van de abdij van Eversam zijn in 1080 door graaf Robrecht de Fries geschonken. Ze zijn gesitueerd rond het gehucht Scheewege⁴⁷ op de grens tussen Oostkerke en Pervijze.

Blijkbaar behoorde ook het grafelijk Walburgakapittel van Veurne tot de gegadigden. Zij bezatten een schaapsweide, die de kern vormde van het uithof Werkenesse (het latere hof van Vicoigne)⁴⁸, nadat het in 1161 door de norbertijnen van de abdij van Vicoigne was overgenomen⁴⁹.

In 1065 ontvangt de abdij van Hasnon van Boudewijn VI een bercaria in Ramskapelle⁵⁰. Deze was gesitueerd ten noorden van de Venepe in de oostelijke hoek met de A-vaart-Koolhofvaart.

Naast de schaapsboerderijen worden ook *vaccaria* of runderboerderijen vermeld⁵¹. Het zijn ondermeer de *vaccariae*, die de abdij van Winoksbergen in 1067 van graaf Boudewijn V verkreeg in Ghyvelde. De Mesenabij bezat er te Alveringem en ook voor Oostduinkerke is er een vermelding⁵². De *vaccaria* waren in de Westelijke Kustvlakte dus eerder gesitueerd op de

---

⁴⁵ R. BOTERBERGE, o.c., 1966, p. 13 geeft een lijst van de in de bronnen gekende grafelijke schenkingen. In wezen betreft het dus slechts een fractie van de, door de graaf geschonken gronden.

⁴⁶ De naam zou komen van het oudfrans *parvis* (lat: *paradisus* of kerkplein). Dit blijft toch een minder logische verklaring, want het suggereert het bestaan van een bedehuis, wat gezien de vroege datum en het landschap in vorming weinig evident lijkt. Zie hieromtrent ook M. MAERTENS, Naamverklaring voor Berkel en Pervijze, *Rond de Beverinck* 4, 2004, 1-2, p. 10-21, die een naamsverklaring als 'doorwaadbare plaats' voorhoudt. De vraag wanneer Pervijze een onafhankelijke parochie werd, blijft onduidelijk. De oorkonde van Jan van Waasten uit 1120 geeft mogelijk reeds de oude toestand weer (M. CARNIER, o.c., 1999, p.175-176).

⁴⁷ J. BEUN, De heernissen van de kerk van Mesen in Lampernisse en Oostkerke, *Biekorf* 108, 2, 2008, p.145-169. Met localisatie van de gronden.

⁴⁸ J. GENNEVOISE, *L'Abbaye de Vicoigne, Sa dotation de 1129 à 1789*, Rijsel, 1929, p. 56.

⁴⁹ Veurne, Stadsarchief, inventaris verzameling de Spot, nr.79. Nota's betreffende de norbertijnenabdij van Vicoigne door F. Maes. De Norbertijnenabdij is gelegen te Raimes (Fr., Dép. Du Nord). De stichting gaat terug tot de kluis van priester-eremijt Guido in 1125. In 1132 evolueert de kluis definitief tot abdij.

⁵⁰ Zie hierover L. VOET, p.791-792. Deze gronden (230 gemet of 103 ha) gaan in 1159 over naar de Sint-Niklaasabdij van Veurne. Het betrof de hoeve *Nortover*, vermoedelijk het huidige Groot en Klein Noordhof in Ramskapelle (zie hieromtrent: G. VERSTEELE, o.c., 1996, p.59 en vlg.), die ten noorden aan de Venepe grensde en blijkbaar in de onmiddellijke nabijheid van de IJzer. Deze hoeve wordt vanaf 1188 niet langer gekwalificeerd als *bercaria* maar als *terra de Hasnon*, wat erop wijst dat ze toen zeker reeds voor landbouw werd gebruikt en niet meer voor schaapteelt (idem, p. 62).

⁵¹ L. VOET, o.c., 1943, p.104-105.

⁵² A. MIRAEUS en J. FOPPENS (ed), *Opera diplomatica et historica*, Brussel, 1734, III, p.33 – 34: 'Apud dunckerkam, vaccariam cum 25 vaccis novem mansuras terrae'. Hieromtrent is er evenwel

rand van de kustvlakte blijkbaar in grotendeels reeds verlande en verzoete schorren. De capaciteit lag omtrent 5 dieren per ha. Hun eerder schaarse vermeldingen laten een tussenstadium vermoeden in de omschakeling tot gemengde bedrijven.

De inname van het Middelland

Hoe de inname verliep en wat de rol van de infrastructuurwerken – in casu bedijking – hierin speelden is nog niet duidelijk. Van een gecoördineerde collectieve bedijking lijkt, althans voor de eindfase van de bedijking van de IJzergeul (zie verder), geen sprake. Rekening houdend met de uitgestrektheid van het gebied, waarin de graad van verlanding tussen de hoog opgeslibde meer zeewaartse gebieden en de meer landinwaartse gebieden vrij groot was, lag een fasegewijze aanpak meer voor de hand. Nagenoeg zeker nam de graaf hierbij de eerste initiatieven. Een aanwijzing hiervoor vormt o.m. de bedijkingsconcessie, waarmee de graaf Robrecht II in 1107 de benedictinessenabdij van Broekburg begiftigd (cfr. infra). De concessie besloeg de schorren op de rechterzijde van de grote IJzerbocht ten oosten van Sandeshoved⁵³. Blijkens het toponiem *Gravendijk* was de achterliggende schorre, op initiatief van de graaf reeds geconsolideerd door de aanleg van een dijk, die ongeveer samenviel met de huidige Brugse Steenweg en de Schoorbakkestraat en vermoedelijk tot aan de monding van de geul van de Venepe doorliep. Twaalf jaar later, in 1120, duikt de parochie Ramskapelle in de bronnen op.

Ook in de meer landinwaarts schorren zijn sporen van bedijking en een systematische verkaveling langs de grote geulen (fig.5.7). Eerstgenoemde zijn voorsnog fragmentarisch gelokaliseerd en dienen via verder historisch-topgrafisch onderzoek en terreinstudie onderzocht. Ook hier wijst de omvang van de onderneming eerder in de richting van het gravenhuis.

In nauw verband met de bedijking blijft de vraag wanneer akkerbouw, in casu graanteelt, in dit gebied mogelijk werd. De indicaties in de teksten zijn schaars. Haver als cijns wordt reeds in 1085 vermeld voor de *bercaria* van het Sint-Pieterkapittel van Cassel, die we (weer) binnen het latere Ramskapelle kunnen situeren. In deze omgeving duikt omstreeks 1120 ook de vermelding van de *bercaria in farina* op, die op de duin-schorrenovergang in de omgeving van het latere Nieuwpoort te situeren is. Duidelijke aanwijzingen voor graanteelt in de polder treffen we echter pas aan vanaf de 2de helft van de 12de eeuw. Er is de vermelding van de hoevenaam *Loden spyker* of ‘vermaarde graanschuur’ uit 1172 voor het domein van de abdij van Ename in Pervijze en de kwalificatie van de hoeve van de abdij van Hasnon in dezelfde parochie, die vanaf 1188 niet langer als *bercaria* maar als *terra de Hasnon* vermeld werd, wat erop wijst dat de omschakeling van een schapenweide naar een gemengd bedrijf⁵⁴ achter de rug was.

Uit dit alles blijkt dat graanteelt sporadisch mogelijk was op de (bedijkte?) hogere schorreplaten in de omgeving van het latere Ramskapelle en dit reeds vanaf het eind van de 11de eeuw - begin van de 12de eeuw. Nochtans lijkt een algemene overschakeling op akkerbouw pas vanaf het 3de kwart van de 12de eeuw gerealiseerd.

---

discussie omdat de naam *Dunckercam* ook op Adinkerke kan slaan (M. CARNIER, o.c., 1996, p.16).

⁵³ Omtrent deze akte zie: R. DE GRUYSE, *De vroegste geschiedenis van Nieuwpoort*, 1994, p. 9 en vlg. Omtrent de historische geografie en de cultuurhistorische waarde van dit areaal zie: HIMPE en TERMOTE, 2000-2001, p.114 en vlg.

⁵⁴ G. VERSTEELE, o.c., 1996, p.62

De verklaring hiervoor ligt niet voor de hand maar blijkbaar speelde naast de landschappelijke factoren ook landbouweconomische en politieke factoren een rol. Met het aantreden van de Elzassers vanaf 1128, verandert er heel wat. Hun economische beleid, gebaseerd op het stimuleren van internationale handel en een grootstedelijk beleid verlegde de vraag van de inlandse wol naar de graan- en vleesproductie voor de steden. Dit impliceerde voor dit ruime gebied een uitgekiemde afwatering en de noodzaak van goede verbindingen over het water. Dit laatste aspect is niet zonder belang: de IJzer werd nu uitgebouwd tot de belangrijkste verbindingsweg tussen de grootstad Ieper, de havenstad Diksmuide en de zee, waardoor de nadruk meer en meer op de bevaarbaarheid kwam te liggen. De realisatie van deze totaalinfrastructuur nam (maar) een goede halve eeuw in beslag en vormt nu nog altijd de basis van de watering en het waterwegennet in de Westhoek⁵⁵.

Voor deze grootscheepse realisatie diende de graaf tot een vorm van samenwerking over te gaan, zeker in de laatste fase. De bedijking – en het onderhoud van de bedijking⁵⁶ – van de IJzergeul gebeurde in hoofdzaak door de abdijen van de ‘tweede generatie’, zoals de cisterciënzerabdij Ter Duinen, de norbertijnerabdij Sint-Niklaas en de benedictinessenabdij van Broekburg (Fr.), die in dit gebied hun bezit konden uitbouwen. In de aanzet tot deze uitbouw had de graaf duidelijk de spreekwoordelijke vinger in de pap en dit kunnen we niet los te zien van zijn betrachting om politieke rust te brengen in dit overwegend ‘Erembaldgebied’. Ook nu vormde de bedijking en de bijhorende afwatering een middel om niet alleen materieel maar ook politiek een beter controle over het gebied te krijgen. De hele onderneming had blijkbaar ook een belangrijke politieke dimensie.

De bedijking van de IJzergeul

Topografisch tekenen de resultaten van deze laatste bedijkingsfase zich af in de sporen van talrijke boogvormige bedijkingen in de binnenbochten van de stroom zoals in de zone van Stuivekenskerke, in de bocht van Tervate, aan de hoeve de Hemme te Ramskapelle en in de Nieuwlandpolder van Sint-Joris.

De instelling, die de belangrijkste inspanning leverde, was de benedictinessenabdij van Broekburg (Fr.), zoals gezegd was de abdij reeds in 1107 door de Vlaamse graaf Robrecht II begiftigd met de bedijkingconcessie van de schorren op de linkerzijde van de grote IJzerbocht ten oosten van het loopduin Sandeshoved⁵⁷. Graaf Diederik van de Elzas licht iets voor 1163 de duinkop uit de concessie voor de inplanting van de nieuwe havenstad Nieuwpoort, waardoor de bedijkingactiviteit zich noodgedwongen verlegde – of beperkte – naar het areaal ten zuidoosten van de nieuwe stad. Door de aanleg van een reeks opeenvolgende boogvormige dijken slaagde de *hospites* van de abdij erin nog voor 1240 de Groot-Noord-Nieuwlandpolder aan te leggen. Het vormde de basis van het uithof de Rode Poort. Wanneer de abdij de bedijking juist opstartte, is minder duidelijk, maar vermoedelijk gebeurde dit reeds voor de stichting van Nieuwpoort in 1163.

Ook ‘geulafwaarts’ voerden enkele abdijen iets bescheidener bedijkingen uit. Eén ervan grijpt

---

⁵⁵ Zie hieromtrent: J. TERMOTE, o.c., 1995, p. 40-49.

⁵⁶ In 1161 door norbertijnen van Vicoigne overgenomen mits onderhoud van de dijken.

⁵⁷ Omtrent deze akte zie: R. DE GRUYSE, *De vroegste geschiedenis van Nieuwpoort*, 1994, p. 9 en vlg. Omtrent de historische geografie van dit areaal zie: J. TERMOTE en K. HIMPE, 2000-2001, p.114 en vlg.

plaats bij het uithof de Hemme van de cisterciënzerabdij Ter Duinen, dat toen nog in volle uitbouw was. Het kerndomein vormde een grafelijke schenking uit 1137 van ongeveer 100 ha van de verbeurd verklaarde grond van Bertulf, de ongelukkige proost van het Sint-Donaaskapittel van Brugg. De schenking omvatte eveneens de nieuwe aanslibbingen. De fasegewijze bedijking ervan, buitendijks ten koste van de IJzergeul, greep nog voor 1142 plaats. De opeenvolgende ingrepen zijn in de percelering nog duidelijk af te lezen.

De abij zette zich trouwens ook actief in de praktische organisatie van de afwatering met o.m. de constructie van de Hemme-, de Beveric- en de Venepesluis⁵⁸ in de nieuwe dijken.

Meer ten zuiden, bij de samenvloeiing met de Venepe, was de norbertijnenabdij van Sint-Niklaas Veurne aan zet⁵⁹. Het uithof, van waaruit plaatsgreep, wordt in 1189 gesitueerd en omschreven *'in loco qui dicitur scora, curtem cum omnia terra quam ibi mare adjicit et vulgo worpinga vocatur'*. Hier werden tussen 1183 en 1190 de gronden behorend tot de heerlijkheid Eine ingepolderd voor oppervlak van ca. 15 ha.

Uit deze voorbeelden blijkt duidelijk dat de inpolderingen in de zone van de IJzergeul vrij beperkt oogden en 'buitendijks' in de binnenbochten van de IJzer plaatsgrepen. Ze startten vanuit reeds bestaande bedrijven en dit na de aanleg van een eerste bedijking. Bovendien betrof het 'individuele' initiatieven, waardoor we kunnen aannemen dat de eigenlijke ijzerdijk geleidelijk en in fasen tot stand kwamen. Enige management vanuit grafelijke hoek ligt voor de hand.

Dit technisch moeilijk bedijkingwerk werd blijkbaar pas in de 2de helft van de 12de eeuw voltooid. Hiermee bereikte de bedijking eindelijk zijn eindfase. In de IJzergeul zelf bleef de getijdenwerking en de stormactiviteit nog voelbaar. Pas midden 13de eeuw kon kwam aan dit euvel een einde met de bouw van de Nieuwendammesluis.

De bouw van de Nieuwendammesluis, ca. 1240-1251

In de loop van de 13de eeuw nam het belang van de IJzer-Ieperlee als waterweg nog verder toe. Op vraag van de stad Ieper werden vanaf 1251 belangrijke kanalisatiewerken ondernomen met het doel de bevaarbaarheid van de waterweg te verbeteren door het verhogen van het peil en het wegwerken van de seizoenpeilschommelingen. De werkwijze bestond erin de waterloop met dammen in compartimenten op te delen en plaatselijk recht te trekken. De eerste zeeverende dam met spuisluis kwam in de omgeving van Nieuwendamme. Deze Nieuwendammesluis, vermoedelijk op kosten van de stad Ieper gerealiseerd, was zeker reeds in 1251 in gebruik⁶⁰. We kunnen de bouw van dit kunstwerk dus vermoedelijk tussen 1240 –

⁵⁸ Omtrent dit aspect zie: J. TERMOTE, de landbouweconomische politiek van de abdij Ten Duinen te Koksijde in de loop van de 12de/13de eeuw, *De Duinen*, 19, 1989, p. 35–45.

⁵⁹ Dit uithof wordt op basis van de oudste plaatsvermeldingen op het grondgebied van Schore gesitueerd (G. VERSTEELE, o.c., p. 83 en vlg.). Hier rijst een probleem: dit uithof wordt tot 1269 vermeld te Schore (K. DE FLOU, o.c., 14, kol. 352). Daarna ontbreekt elke vermelding. Aan de andere oever van de IJzer, op het grondgebied van Pervijze, ligt een andere uithof van de abdij (Brugge, Rijksarchief, Kerkfabriek Houtem, terrier Charpantier uit 1756, kaart 1), dat reeds in 1165-1170 vermeld wordt (R. BOTERBERGE, o.c., 1962, p.106). Vormde dit ooit één en hetzelfde bedrijf of greep hier een grenswijziging tussen de parochies plaats na de consolidatie van de IJzergeul?

⁶⁰ I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la Ville d'Ypres*, Brugge, 1853 -1868, oorkonde nr. LXXX, 1251

afsluiten van de bedijking van de Nieuwlandpolder - en 1251 plaatsen. Het vormde de noodzakelijke voorwaarde voor de geplande kanalisatiewerken van de IJzer, de Ieperleet en de Handzamevaart, die kort hierna werden aangevat. De chronologie en het verloop van deze grootscheepse onderneming is gedeeltelijk te reconstrueren. Blijkbaar zijn de financiële voorbereidingen en de onteigeningen in 1251 reeds volop aan de gang. Zo verklaarde Boudewijn van Belle, dat Chrétien, baljuw van Veurne, broeder Thomas en Egidius, burggraaf van Diksmuide een som van 6000 pond ontvingen voor het graven van het kanaal tussen de stad Ieper en het Broek of de huidige IJzervallei⁶¹. De kanalisatiewerken grepen plaats in de zone stroomopwaarts van Diksmuide. De Knocke vormde het nieuwe knooppunt van waaruit de kanalen richting Diksmuide, de Fintelle en Ieper vertrokken.

In een brief van 30 augustus 1265 besliste Margaretha van Constantinopel tot de aanpassing van de Nieuwpoortse sluizen en stelde dat het kanaal vanaf de plaats de Knocke tot de overtoom van Ieper dient uitgediept, verbreed en gereinigd. Deze onderneming zou enkele decennia aanslepen. Voor de kanalisatie van het gedeelte van de Ieperlee, dat over de gronden van de abdij van Mesen liep, werd pas in 1290 tussen de partijen een vergelijk bereikt⁶².

De kanalisatie van de IJzer leidde tot een nieuwe afbakening van de wateringen en de aanleg van een nieuwe linkerdijk van de IJzer tussen Diksmuide en de Fintelle.

De aanleg van de sluis van Nieuwendamme sloot de bedijking van de Westelijke Kustvlakte definitief af. Blijkbaar sprak met van dan af van de ‘Verschen Dijk’ voor de linkerdijk van de IJzer, in de betekenis van zoet gemaakt door voorbedijking⁶³.

5. De parochieontwikkeling in de Westelijke Kustvlakte

De ontwikkeling van de parochies vormt veeleer een bron voor de chronologie van de definitieve kolonisatie en minder omtrent de vroegste inname of het verloop van de bedijking. Omgekeerd levert de betere kennis van het landschap en de bedijking nu enige verduidelijking betreffende enkele topografisch aspecten van de parochies en hun grenzen.

Een eerste synthese omtrent hun ontwikkeling werd opgemaakt door R. Boterberge⁶⁴, vervolgens overgenomen door A. Verhulst⁶⁵ en daarop bijgewerkt door J. Termote⁶⁶. De

---

(verkeerdelijk 1215 gedrukt) waarin Boudewijn van Belle, baljuw van Vlaanderen, voorschrijft dat het kanaal Knocke tot de overdracht van Steenstraat een breedte van 4 roeden moet hebben en dat de diepte zeker gelijk moet zijn aan de diepte van de Nieuwendammesluis.

⁶¹ I.L.A. DIEGERICK, o.c., 1853-1868, oorkonde nr. LXXXII, 1251. Dit is meteen één van de vroegste vermeldingen van het broekengebied rond de plaats De Knocke.

⁶² I.L.A. DIEGERICK, o.c., 1853-1868, oorkonde nr. CLIV, 1290 overgeschreven in Wittenboek f°20 r° en 219 r°: Margaretha, abdis van Mesen, legt de beslissing omtrent het geschil tussen de stad Ieper en haar abdij betreffende de doortocht van de scheepvaart door de Ieperlingen in Noord- en Zuidschote.

⁶³ De vroegste vermelding van de *Verschen dijck* (1239) duikt op in de cartularia van de Duinenabdij en de abdij van Lo: *jus piscandi in omnibus aquis inter verschen diec et Reinghersdiec* (K. DE FLOU, o.c., 16, kol. 311). Omtrent de Verschen Dijk zie A. VIAENE, De Verschen Dijk in Veurne-Ambacht, *Biekorf* 67, 1966, 9-10, p.285-288 en idem, Watersnood in Veurne-Ambacht (1423), *Biekorf* 69, 1968, 9-10, p.257-261.

⁶⁴ R. BOTERBERGHE, 1962, p. 85 en vlg.

⁶⁵ A. VERHULST, 1995, p.47

studie van M. Carnier levert de meest recente *status questionis*⁶⁷. Geleidelijk is de kennis dus aangevuld en leidde ze tot een steeds logischer beeld. Nochtans worstelen we ook nu nog met een schaarste aan bronnen, zeker voor wat de vroegste parochieontwikkeling betreft.

Zo lijkt het duidelijk dat Alveringem, onder het patronaat van het kapittel van Saint-Omer (gesticht tussen 820 en 834), hier één van de moederparochies vormt. De plaats had blijkbaar reeds in 9de eeuw enig belang, gezien het voorkomen van niet minder dan twee burgen. Uit Alveringem ontstond de parochie Lampernisse, die pas in 1127 vermeld wordt (de plaats zelf werd reeds in 857 vermeld). Deze parochie groeit vervolgens uit tot de moederparochie van een drietal parochies in het areaal bezuiden de Reigersvliet. Dit gebeurt via eigenkerken, ontstaan uit een samenwerking van het kapittel en de plaatselijke heren. Deze laatste kennen we trouwens bij naam. Het zijn Eustacius, *miles de Soutena*, die de kerk van Zoutenaaië oprichtte, en de kinderen van Volcraven⁶⁸ en ridder Reinelius (vermoedelijk de zoon van Volcraven), die respectievelijk *Volcravenkinderskerke* of Oostkerke (vroegste vermelding 1244) en *Reinilini capella* of Oudekapelle (1183) stichtten. Hier zijn blijkbaar leden van eenzelfde familie aan zet.

Voor de parochiale situatie rond Veurne en het noordelijke gedeelte van de kustvlakte, blijven nog talrijke vragen open. De oudste vermelding van Veurne duikt op in 877. Eind 11de – begin 12de eeuw zijn er reeds drie parochies, die in een bul van Pascalis II (1099-1118) uit 1105 voor het eerste vermeld worden⁶⁹. Hier lijkt de logica dat het kapittel, geënt op de collegiale van Walburga, maar oorspronkelijk opgedragen aan O.L.Vrouw, de vroegste parochiewerking op zich nam⁷⁰. Het feit dat dit kapittel bleef beschikken over de grote tienden in het gebied, vormt reeds een aanwijzing. Een parochiale uitbouw of een kapittelstichting onder de regering van Boudewijn II is niet bewezen⁷¹. De stichting wordt doorgaans gesitueerd tijdens de regering van Robrecht de Fries (1071-1093), alhoewel een ouder datering onder graaf Boudewijn V (1035-1067) en zelf nog vroeger, niet uitgesloten is.

Het gebied van de aanpalende parochie Adinkerke is duidelijk uit dit van Veurne afgesplitst. Als parochie valt Adinkerke echter onder het patroonschap van het kapittel van St.-Omer. Moeten we hieruit besluiten dat de stichting van deze parochie van voor de uitbouw van de parochie Veurne dateert? Dit zou een bijkomende aanwijzing zijn voor de hoge ouderdom van de parochie. Geplaatst in de vorming van het landschap is dit niet onmogelijk, maar het bronnenmateriaal bevestigt dit vooralsnog nog niet.

---

⁶⁶ J. TERMOTE, o.c., 1985 en 1990, p.118 (voetnoot 45) en 1995

⁶⁷ M. CARNIER, o.c., 1996

⁶⁸ Volcraven wordt tussen 1123 en 1130 geattesteerd als schepen van de kasselrij Veurne-Ambacht (M. CARNIER, o.c., 1996, p. 169).

⁶⁹ Voor de discussie betreffende de datum zie: G. VERSTEELE, 1996, p. 6, voetnoot 27. Volgens N. Huyghebaert (N. HUYGHEBAERT, Furnes in: *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, XIX, 1981, kol.454 en vlg.) komen noch de Walburga, noch de Sint-Niklaas of de Sint-Denijskerk in aanmerking voor de titel van moederparochie: eerstgenoemde is van oorsprong een burchtkapel. Sint-Niklaas duikt pas in 1120 op, en dit is tevens het geval voor de Sint-Denijsparochie. Hij stelt ietwat voortvarend Wulpen als moederparochie voor.

⁷⁰ M. CARNIER, o.c., 1996, p. 218.

⁷¹ N. HUYGHEBAERT, Le comte Baudouin II de Flandre et le 'custos' de Steneland. À propos d'un faux préceote de Charles le Chauve pour Saint-Bertin, *Revue bénédictine*, LXIX, 1959, p. 63–65.

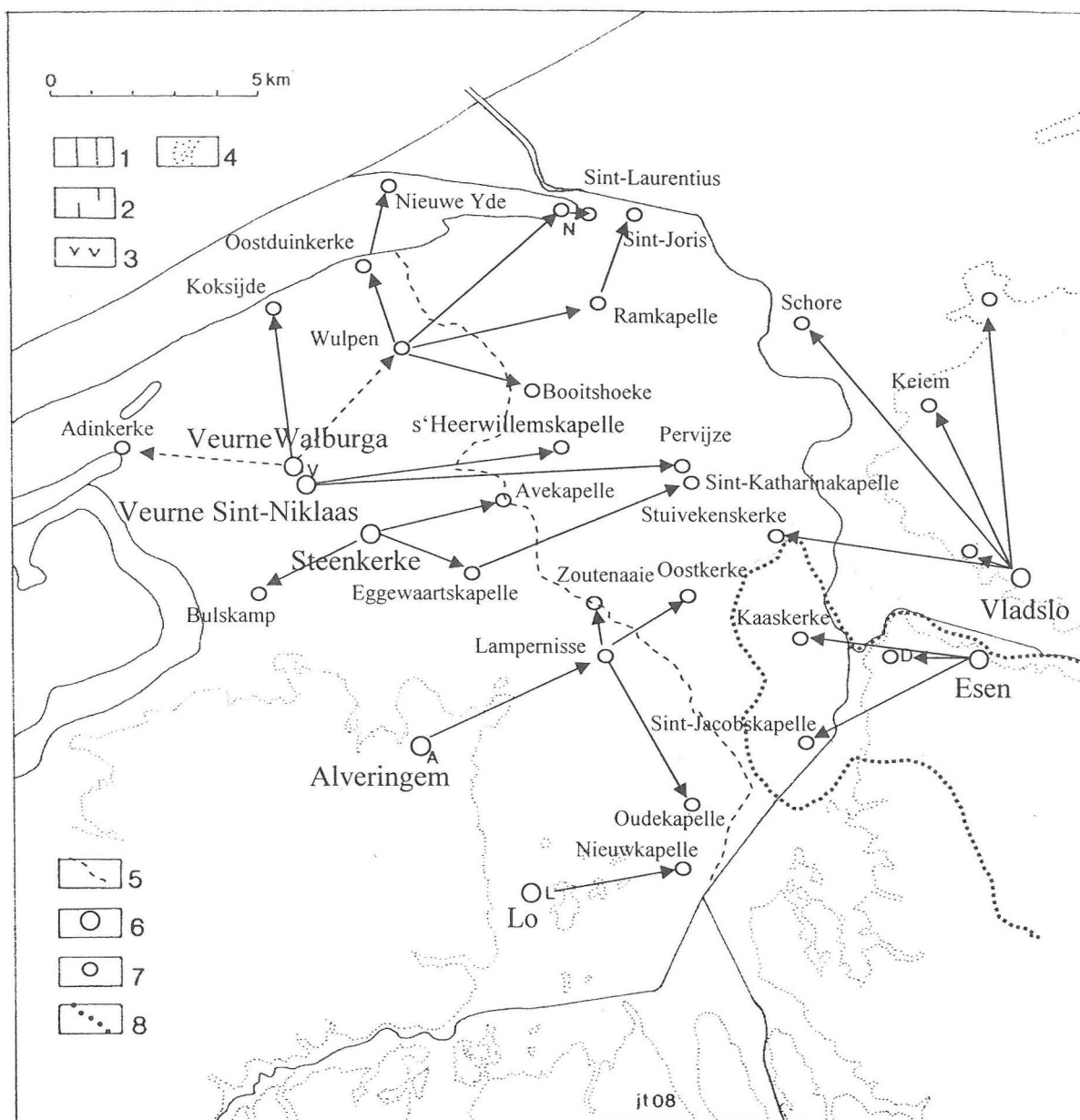

Fig.6. De ontwikkeling van de parochies in de Westelijke Kustvlakte. 1. Duingebied. 2. Loopduin. 3. Veengebied. 4. Geul. 5. Oude Zeedijk. 6. Moederparochie. 7. Parochie. 8. Vermoedelijke grens van de moederparochie Esen.

In de regio verscheen vanaf 1120 een nieuwe speler op de planken, namelijk het reguliere kapittel van Sint-Niklaas, dat ontstond tussen 1115/1116 en 1119/1120, en midden 12de eeuw aansloot bij de norbertijnenorde. Deze instelling zou de parochiezorg in de zone van Veurne en Wulpen overnemen, blijkbaar ten nadele van het seculiere grafelijke kapittel, dat dan wel de grote tiendeninkomsten behield⁷². Dit reguliere kapittel zou hier in de zone Pervijze trouwens de confrontatie aangaan met de Sint-Bertijnsabdij. Het kapittel van Sint-Walburga

⁷² De problematiek van de verhouding van het seculiere Walburgakapittel en het reguliere Sint-Niklaaskapittel, dat aansloot bij de norbertijnenorde, is reeds uitvoerig behandeld maar vormt nog altijd een bron van polemieek. Zie hieromtrent: M. CARNIER, De kleur van een kleed en tienden: de relatie tussen het Sint-Walburgakapittel en de Sint-Niklaasabdij van Veurne, *Analecta Praemonstratensia*, LXXII, 1996, p. 109-138.

hield wel het patronaat over de parochie Simoenskapelle (Koksijde), die blijkbaar uit een eigenkerk ontstond⁷³.

De aanpalende parochie Steenkerke vormde blijkbaar de kern van het parochiegebied van de Sint-Bertinusabdij van Sint-Omer in de Westelijke Kustvlakte⁷⁴. De hoge ouderdom van de parochie blijkt reeds uit de eerste vermelding in 1044 en de inplanting in het natuurlandschap met de ‘natuurlijke’ grenzen zoals de Moeren ten westen en de geul van de Kromme Gracht ten zuiden en tevens door het voorkomen van de oude geul van de Steengracht als centrale afwatering. Vanuit Steenkerke splitst vermoedelijk de parochie Bulskamp af⁷⁵ en ontstaan de nieuwe parochies Eggewaartskapelle⁷⁶ en Avekapelle⁷⁷ in de zone tussen de eerste en tweede bedijking. Beide parochies werden terug geënt op ‘eigenkerken’ opgetrokken in een samenwerking met de plaatselijke heren. In deze periode maakte het grondgebied van het latere ‘s Heerwillemskapelle mogelijk nog deel uit van de parochie Avekapelle. Dit gebied vormde blijkbaar lange tijd een lager gelegen ‘hem’ bezijden de Venepe, die pas midden 12de eeuw door de graaf werd weggeschonken o.m. aan de Sint-Niklaasabdij.

Ook omtrent het ontstaan van de parochie Wulpen is er weinig duidelijkheid⁷⁸. Mogelijk stond ook deze parochie aanvankelijk onder de bediening van het kapittel van Veurne. De parochie vormde de moederparochie van de parochies gelegen in het gebied ten oosten van de Avekapellegeul in het areaal tussen de Venepe, de latere IJzer en de kustlijn. Achtereenvolgens zijn dit Oostduinkerke (1120), Ramskapelle (1120), Nieuwpoort (1169) en Booitshoeke (1186), waarvan de eerst drie op hun beurt als moederparochie fungeren voor Nieuwe Yde (1246 of kort na), Sint-Joris (1240) en de Sint-Laurentiusparochie in Nieuwpoort (eind 12de – begin 13de eeuw). Ook hier nam de Sint-Niklaasabdij de parochiale organisatie over.

Ook de zone van s’Heerwillemskapelle en Pervijze viel onder de bediening van de Sint-Niklaasabdij. Hiermee komt de abdij in het gebied van de Sint-Bertinusabdij en dit zal zich duidelijk uiten in het conflict omtrent de Sint-Katharinaparochie.

Voor Lo vallen de oorspronkelijke parochiegrenzen ten westen en ten zuiden respectievelijk samen met de natuurlijke lopen van de Alveringemgeul en de oude IJzer, wat een aanwijzing vormt voor een hoge ouderdom. Enkele elementen wijzen erop dat vooral de abdij van Corbie⁷⁹ hier belangen – en gronden - had⁸⁰.

Opvallend hier is het voorkomen van een grafelijke residentie, die mogelijk door Filips van

⁷³ Hier zit de aanwezigheid van de Duinenabdij en de beperkte omvang van de parochie voor iets tussen. Het kerndomein van de abdij besloeg midden 13de eeuw ongeveer de helft van het oppervlak van de parochie.

⁷⁴ Een ontstaan uit Alveringem, zoals R. Boterberghe suggereert, lijkt weinig waarschijnlijk, gezien de verschillende patronaten.

⁷⁵ M. CARNIER, 1999, p. 37. De vroegste vermelding dateert uit 1176, maar pas in 1227 is er de eerste vermelding van de parochie.

⁷⁶ De vroegste vermelding dateert uit 1114. Omtrent de problemen van deze eerste vermelding: zie M. CARNIER, 1999, p. 51 en vlg. Aan de parochie was tot 1279 een priorij van de Sint-Bertinusabdij verbonden.

⁷⁷ M. CARNIER, 1999, p. 20-21. Avekapelle of ‘de kerk van Ava’ werd tussen 1169 en 1191 uit Steenkerke afgesplitst. De eerste vermelding als parochie volgt in 1199.

⁷⁸ Huygebaert suggereert zelf een oorsprong als moederparochie voor Veurne, maar ook dit lijkt weinig waarschijnlijk.

⁷⁹ Benediktijnenabdij te Corbie (Bij Amiens, Fr), gesticht tussen 659 en 661.

⁸⁰ J. TERMOTE & J. VAN ACKER, Het landschap rond Lo en het ontstaan van de stad, *Gemeentekrediet*, 44, 1990/3, p. 65-66. Ook in de aanpalende arealen aan de rechterzijde van de IJzer zoals in Woumen. Lagen deze gronden ten zuiden van de oude IJzergeul.

Lo (+1104) of tot de regering van zijn vader Robrecht de Fries (1071-1093) teruggaat⁸¹. Filips en zijn zoon Willem van Lo lagen aan de basis van de stichting van een kapittel, die op de Sint-Pieterskerk werd geënt en vanaf het begin van de 12de eeuw de verdere parochiewerking (van de abdij van Corbie?) overnam. Uit Lo zou in 1222 de parochie Nieuwkapelle afsplitsen.

De parochies Stuivekenskerke (1247) enerzijds en Sint-Jacobskapelle (1247)⁸² en Kaaskerke (voor 1215) anderzijds, vormen een ander verhaal. Deze parochies behoorden respectievelijk tot de oude moederparochies Vladslo (bisdom Doornik) en Esen (bisdom Terwaan), beide gelegen aan de rechterzijde van de huidige IJzer en van elkaar gescheiden door de geul van de Handzamevaart (fig. 6.8). Alhoewel deze parochies pas in de loop van de 13de eeuw werden opgericht, op een ogenblik dat de IJzer in zijn huidige bedding was teruggedrongen, waren ze in oorsprong blijkbaar begrensd door oudere, meer westelijk lopende takken van de IJzergeul, die toen blijkbaar de parochiegrenzen vormden.

Voor Sint-Jacobskapelle is dit nog duidelijk te reconstrueren. Op 23 februari 1247 plitst de parochie uit Esen af. De noordelijke grens van de gemeente werd gevormd door een geul, die in feite de ontubbeling van de geul van de Oude A-vaart was en meteen ook een gedeelte van de westelijke grens van de moederparochie Esen vormde. De huidige zuidelijke grens van de parochie gevormd door de IJzer kan niet de oorspronkelijke begrenzing zijn daar de rechte trekking van de IJzer pas na 1251 plaatsgreep. De oorspronkelijke zuidgrens werd dus vermoedelijk gevormd door de loop van de huidige Walevaart, die de loop van de IJzer vormde na het midden van de 11de eeuw.

Voor Kaaskerke daarentegen is dit alles voorlopig minder precies te traceren. De vroegste vermelding (1215) wijst reeds op het bestaan van een eigenkerk, maar de parochie duikt pas in 1247 in de bronnen op⁸³, in hetzelfde jaar dat ook de parochie Stuivekenskerke voor het eerst vermeld wordt. Laatstgenoemde parochie splitste af uit de parochie Vladslo en stond onder het patronaat van de Sint-Pietersabdij van Gent. Voor de excentrische ligging van de oude dorpskern in het uiterste zuiden van de parochie, hebben we voorlopig geen verklaring tenzij we ook hier met gewijzigde parochiegrenzen moeten rekening houden.

Het is verleidelijk om op basis van deze gegevens te stellen dat in het zuidelijke gedeelte van de kustvlakte een aantal oude Noord-Franse religieuze instellingen de leiding namen om de kustvlakte als het ware in oost-westlopende stroken parochiaal uit te bouwen: het waren in het zuiden vermoedelijk de abdij van Corbie, voor de zone ten westen van Alveringem het O.L.Vrouwekapittel van St.-Omer en voor de zone bezuiden de Venepe, de Sint-Bertinusabdij uit dezelfde stad. Met uitzondering van het Sint-Omerkapittel werd hun rol na verloop van tijd geheel of gedeeltelijk door grafelijke kapittels overgenomen.

Voor de uitgestrekte noordelijke zone tegenaan de kustlijn is de oude toestand minder duidelijk. Blijkbaar was ook hier de Sint-Bertinusabdij de grootgrondbezitter, maar hun bezit werd (gedeeltelijk?) onder Boudewijn II in het grafelijk domein opgenomen, waarna het grafelijk kapittel van Sint-Walburga de eerste parochiewerking organiseerde, die vanaf ca. 1120 met de wildgroei van de parochies, door de Norbertijnenabdij van Sint-Niklaas overgenomen werd.

---

⁸¹ J. TERMOTE & J. VAN ACKER, o.c., 1990, p. 64.

⁸² M. CARNIER, o.c., 1999, p. 203

⁸³ M. CARNIER, o.c., 1999, p. 100-101.

5. Besluit en bedenkingen

Het is duidelijk dat de Westelijke Kustvlakte zeker vanaf de 9de eeuw een groeiend economische belang kende omwille van de mogelijkheden voor de schapenteelt en de zoutwinning. Dit is af te lezen uit het voorkomen van vroegmiddeleeuwse nederzettingen op de rand van de kustvlakte. In een eerste fase veronderstelt dit een transhumance-inname.

In de Vlaamse Kustvlakte vormde de IJzergolf in de vroege middeleeuwen een uniek gebied in vergelijking met de gebieden ten oosten en ten westen, die grotendeels afgeschermd werden door uitgestrekte strandwallen⁸⁴. Dit laatste was trouwens ook het geval voor de Zwinstreek, waarvan de kustlijn voor de 14de eeuw behoorlijk meer zeewaarts lag⁸⁵. In die zin was de kustvlakte te vergelijken met de Aa-golf in Noord-Frankrijk. Dit gegeven maakte de inname sterk afhankelijk van de heersende landschappelijke processen. De oude duinen en de duinvorming vormden hierbij een cruciale, maar nog steeds minder goed gekende factor. Mede hierdoor verlandde de kustvlakte van West naar Oost en dit bepaalde meteen ook het scenario van de bedijking.

Permanente bewoning duikt niettemin reeds in de 2de helft van de 9de eeuw op. Deze kernen werden vermoedelijk door ringdijken beschermd. Dit gegeven wacht echter nog op een bevestiging.

Betreffende de bezitstructuur voor het aantreden van de Vlaamse graaf is nauwelijks iets gekend. Een aantal Noord-Franse abdijen, waaronder zeker de Sint-Bertinusabij van St-Omer, had hier belangrijke bezittingen. Op de randgebieden waren vermoedelijk reeds belangrijke gedeelten in handen van kapittels of wereldlijke heren.

Met het aantreden van graaf Boudewijn II (879-918) start een nieuwe fase in de inname. Wanneer een belangrijk deel van het gebied door usurpatie en de toepassing van het wildernisregaal in grafelijke handen komt. In deze constellatie kunnen we stellen dat de realisatie van de eerste bedijking en afwatering zeker in het gebied ten noorden en bezijden de Venepe - door de graaf zelf gestuurd werd. Het castrum van Veurne vormde hierin de spil.

Mogelijk speelde een dergelijk scenario zich ook af in de regio rond Lo. Of dit ook rond Alveringem het geval was, is minder duidelijk.

Wanneer de bedijking van start ging, is minder duidelijk. De eerste fase kan mogelijk in de 1ste helft van de 10de eeuw geplaatst, onder de regering van graaf Arnulf I (918-965). De tweede fase lijkt tot de 1ste helft van de 11de eeuw op te klimmen, mogelijk onder de regering van Boudewijn IV (988-1035). Deze datering blijft trouwens een technisch moeilijk probleem, temeer daar ook de archeologie slechts een beperkt antwoord kan geven, gezien de nog altijd gebrekkige kennis van het vroegmiddeleeuws vondstenmateriaal en het feit dat er reeds een seizoensgebonden inname voorkwam.

Omtrent de fase van de inname van het Middenland - het areaal tussen de Oude Zeedijk en de IJzer - zijn reeds behoorlijk wat theorieën geopperd. Aanvankelijk werd aan de graaf hier een eerder passieve rol toebedacht, waarbij de onbedijkte schorren in cijns werden gegeven aan abdijen en particulieren, die dan op hun beurt in het landschap investeerden⁸⁶. Recent dichte

⁸⁴ Voor het gebied ten oosten verwijzen we naar D. TYS, 2001/2002. Het Noord-Franse kustgebied is op het vlak van landschapsvorming en bewoningsgeschiedenis nog nauwelijks onderzocht.

⁸⁵ J. TERMOTE, *De Vlakte van de Raan in historisch-topografisch perspectief* in: J. CLOOSEN, J. MEES, J. SEYS, N. FOCKEDEVY (ed), *Studiedag de Vlakte van de Raan van onder het stof gehaald*, Oostende, 13 oktober 2006, VLIZ, Special Publications, 35.

⁸⁶ Zie A. VERHULST, o.c., 1995, p. 26 en vlg. en E. THOEN, De twee gezichten van de Vlaamse landbouw en het probleem der "Wustungen" in: J. ART en L. FRANCOIS (red.), *Docendo Discimus*.

D.Tys, op basis van zijn historisch onderzoek van het Kamerlings Ambacht, de graaf een meer actieve rol toe⁸⁷ in die zin dat de schorren aanvankelijk gerund werden als domeinen en pas in de loop van de 11de eeuw, na bedijking en verkaveling, in cijnsboerderijen werden opgedeeld en weggeschonken.

Of dit scenario ook voor de Westelijke Kustvlakte opgaat, is niet onmogelijk, ja zelf waarschijnlijk. De eerste bevindingen op het terrein wijzen in de richting van een georganiseerde uitbouw, waarbij we logischerwijze eerst in de richting van het gravenhuis moeten kijken. Zeker na het aantreden van de Elzassers vanaf 1128 komt een vorm van samenwerking tot stand met de lokaal verankerde abdijen van de ‘tweede generatie’, zoals de Veurnse norbertijnerabdij Sint-Niklaas, de cisterciënzerabdij van Koksijde en de benedictinessenabdij van Broekburg. Dit is duidelijk voor de laatste fase, namelijk de bedijking van de IJzergeul.

Er blijven dus nog talrijke vragen onbeantwoord. Dit is trouwens ook het geval voor de meer technische aspecten van de bedijking. De reconstructie van de loop op basis van het stratenverloop steunt op het feit dat men aanneemt dat de dijken na hun aanleg als verbindingswegen fungeerden en deze functie, ook na het aflagen, behielden. Terreinstudie laat zien dat dit merendeels, doch niet altijd het geval is. We wezen in dit verband reeds op het bewaarde gedeelte van de Oude Zeedijk in de omgeving van Nieuwkapelle. Dit is niet zonder belang voor de kennis van de precieze ligging van de spuisluizen of van de duikers en van de techniek van het bedijken⁸⁸.

Dit alles maakt duidelijk dat het hele plaatje via een multidisciplinaire aanpak dient samengesteld⁸⁹. Hierbij kunnen, naast de historisch-topografische benadering, ook andere disciplines zoals de luchtfotografische prospectie, de archeologie, de retrogressieve landschapsreconstructie en de evolutie van de bezitstructuur heel wat verduidelijken. Ook de band met de aanpalende gebieden, en dan in het bijzonder met de nog weinig bestudeerde Noord-Franse kustvlakte, dient nader bekeken. Er ligt dus nog behoorlijk wat studiewerk in het verschiet.

Liber amicorum R. Van Ennoo, Gent, 1999, p. 75-84 en G. DECLERCQ, De kustvlakte en de ontwikkeling van het graafschap Vlaanderen in: J.L. MEULEMEESTER (red.), *Met zicht op zee*, Tielt, 2000, p. 20-23.

⁸⁷ D. TYS, Domeinvorming in de ‘wildernis’ en de ontwikkeling van vorstelijke macht. Het voorbeeld van het bezit van de graven van Vlaanderen in het IJzerestuarium tussen 900 en 1200, *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 7, 2004, p.31-83.

⁸⁸ We hebben dit aspect hier niet in detail behandeld. Toch valt bij de loop van de dijken één en ander op. Zo wijken de dijken in de onmiddellijke omgeving van de grote geulen duidelijk naar binnen. Dit houdt natuurlijk verband met het afdammen van de geulen zelf, waar nog tijdens de bedijking de getijden voelbaar waren. We menen hier toch een scenario in te ontdekken, die erin bestond om de geul langs één van de zijden op de vloedlijn zo dicht mogelijk te benaderen en gedeeltelijk te volgen. Hierdoor werd de eigenlijke dam, dwars over de geul opgeworpen, iets minder lang. Na de basisconstructie van de spuisluis in de nog actieve geul, werd de eigenlijke dam (bij doortij?) in één keer opgeworpen. Dit alles leidt tot de typische rechte hoek-tracé in de bedijking.

⁸⁹ Alhoewel het hier gevoerde historisch-geografisch onderzoek vlekloos aansluit bij de resultaten van het geologisch onderzoek, toch dient één van de C14-dateringen hier kritisch bekeken. C. BAETEMAN, o.c., 2006, p.13. stelt op basis hiervan dat de kleiafzetting in de regio van Steenkerke pas in de loop van de 14de eeuw plaatsgreep. Dit is zonder meer uitgesloten.